

Uit

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Det juridiske fakultet

Fotlenkesoning

Hva er vilkårene og forutsetningene for å kunne sone med fotlenke etter dagens ordning, og bør denne ordningen utvides?

Av Elise Mørch Lande

Liten masteroppgave i rettsvitenskap høst 2014

Innholdsfortegnelse

1	<u>INNLEDNING</u>	4
1.1	PROBLEMSTILLING OG TEMA	4
1.2	JURIDISK METODE	5
1.3	BEGREPSAVKLARING	7
1.4	AVGRENSNING OG VIDERE FREMSTILLING	8
2	<u>STRAFF I NORSK RETT</u>	9
2.1	HVA ER STRAFF?	9
2.2	HVA ER STRAFFENS FORMÅL?	11
2.2.1	ALLMENNPREVENSJON	11
2.2.2	INDIVIDUALPREVENSJON	12
2.3	HVILKE STRAFFEREAKSJONER HAR VI?	13
2.3.1	NÅVÆRENDE STRAFFEREAKSJONER	13
2.4	VALG AV STRAFFEREAKSJON	15
2.4.1	SPESIELT OM VALG AV STRAFFEREAKSJON OVENFOR MINDREÅRIGE LOVBRYTERE	15
3	<u>FOTLENKESONING I NORGE</u>	17
3.1	INNLEDNING OG HISTORISK UTVIKLING	17
3.2	UTVIKLINGEN I NORGE	19
3.3	HVA ER FOTLENKESONING OG HVORFOR BLE DET INNFØRT?	21
3.3.1	ØVRIGE BRUKSOMRÅDER FOR FOTLENKER INNEN STRAFFERETTSPLEIEN	23
3.4	VILKÅR OG FORUTSETNINGER FOR SONING MED ELEKTRONISK KONTROLL	24
3.4.1	LOVFESTEDE VILKÅR	24
3.4.2	FORUTSETNINGER	26
3.4.3	SÆRLIGE VILKÅR FASTSATT AV KRIMINALOMSORGEN	28
3.4.4	HVEM ER AVSKÅRET FRA Å SONE MED FOTLENKE?	28
3.4.5	BRUDD PÅ VILKÅR ELLER FORUTSETNINGER	29
3.4.6	SPESIELLE VILKÅR KNYTTET TIL MINDREÅRIGE	30
3.5	BRUK AV FOTLENKESONING I NORGE	31
4	<u>KAN OG BØR ORDNINGEN MED FOTLENKESONING UTVIDES?</u>	33
4.1	INNLEDNING	33
4.2	PÅ HVILKEN MÅTE KAN ORDNINGEN MED FOTLENKESONING UTVIDES?	34
4.3	BLIR FORMÅLET MED STRAFF TILSTREKKELIG IVARETATT DERSOM ORDNINGEN MED FOTLENKESONING UTVIDES?	36
4.4	VIL EN UTVIDELSE AV ORDNINGEN MED FOTLENKESONING FØRE TIL MINDRE TILBAKEFALL?	40
4.5	VIL EN UTVIDELSE AV FOTLENKESONING VÆRE TRYGT FOR SAMFUNNET?	41

4.6	VIL DE INNSATTE FÅ BEDRE SONINGSFORHOLD VED Å SONE MED FOTLENKE?	43
4.6.1	RISIKO FOR Å MISTE SYSSELSETTING	44
4.6.2	MISTE KONTAKT MED FAMILIE OG VENNER	45
4.6.3	KONTAKT MED NARKOTIKA OG KRIMINELLE MILJØER	45
4.6.4	HENSynet TIL DEN DOMFELTES PSYKE	46
4.7	ØVRIGE HENSYN	47
4.7.1	UNDERGRAVING AV DOMSTOLENS LEGITIMITET?	47
4.7.2	SOSIAL FORSKJELLSBEHANDLING?	48
4.7.3	ØKONOMI	49
5	<u>AVSLUTTENDE BEMERKNINGER</u>	50
6	<u>KILDELISTE</u>	51
6.1	LOVER	51
6.2	FORSKRIFTER	51
6.3	KONVENsjONER	51
6.4	ANDRE LANDS LOVER	51
6.5	FØRARBEIDER	52
6.6	RETTSPRAKSIS	52
6.7	RETNINGSLINJER	52
6.8	BØKER OG ARTIKLER	53
6.9	STATISTIKK	54
6.10	INTERNETTKILDER	54
	<u>VEDLEGG 1: E- POST MED ANTALL DOMFELTE I SONINGSKØ</u>	55
	<u>VEDLEGG 2: E- POST OG FAKTAARK OM STRAFFEGJENNOMFØRING MED ELEKTRONISK KONTROLL</u>	56

1 Innledning

1.1 Problemstilling og tema

Temaet for denne oppgaven er hjemmesoning med elektronisk kontroll, såkalt fotlenkesoning.

Lov 18. mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff mv. (heretter straffegjennomføringsloven) § 16 fastslår at domfelte kan gjennomføre straffen utenfor fengsel underlagt elektronisk kontroll. Det er tre lovfestede vilkår, i tillegg til noen forutsetninger som må være oppfylt. En forutsetning er at den domfelte har sysselsetting i form av arbeid, opplæring eller andre tiltak. Det er kriminalomsorgen som skal ta stilling til om den domfelte oppfyller vilkårene og forutsetningene.

Formålet med oppgaven er for det første å redegjøre for hva innholdet i vilkårene og forutsetningene for å kunne sone en ubetinget fengselsstraff med fotlenke er. Jeg ønsker å klargjøre forholdene rundt dette alternativet til soning i fengsel og se på hva kriminalomsorgen legger vekt på i de enkelte tilfellene.

Det andre formålet med oppgaven er å vurdere om dagens ordning kan og bør utvides, slik at flere domfelte kan sone på denne måten. En av hovedgrunnene til å vurdere en utvidelse av ordningen med fotlenkesoning er soningskøen. Soningskø er et problem som stadig dukker opp på den politiske dagsorden. Hvor mange som venter på soning varierer fra måned til måned, dag til dag. I en pressemelding fra regjeringen, datert 8. September 2014, uttaler justis- og beredskapsminister Anders Anundsen at soningskøen er på «om lag 1300 ubetingede dommer, samtidig som det er stor etterspørsel etter varetektsplasser»¹. Det fremkommer av denne pressemeldingen at regjeringen har innledet samtaler om å leie fengselsplasser i Nederland for å oppnå en nedgang i soningskøen. En utredning av de praktiske utfordringene med denne formen for leie var ventet i løpet av høsten 2014². En av de store betenkelighetene ved en slik ordning antas å være problemene som vil oppstå med samvær og besøk, samt at de ansatte i fengselet må være opplært i norsk lov, spesielt straffegjennomføringsloven.

¹ Pressemelding, 8.9.2014 Nr.: 53 – 2014, Samtale om leie av fengselsplasser i Nederland, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/pressemeldinger/2014/Samtaler-om-leie-av-fengselsplasser-i-Nederland.html?id=767049>

² På det tidspunkt denne avhandlingen leveres inn (15. desember 2014) var ingen utredning offentliggjort. Utredningen er derfor forsinket. Kritiske røster i Arbeiderpartiet har etterlyst en utredning, se nærmere på <http://www.nrk.no/norge/ap-vil-ha-svar-fra-anundsen-om-fengselsplasser-i-nederland-1.12070610>.

Spørsmålet blir da hvilke alternativer som kan benyttes for å få bukt med soningskøen. En løsning kan være å se om det er noen nåværende og velfungerende ordninger som kan utvides. Fotlenkesoning er en slik ordning, og oppgavens andre del skal se på mulighetene for å utvide denne ordningen.

Fotlenkesoning var et spesielt aktuelt tema i media høsten 2014. Bakgrunnen for dette var blant annet rettsaken mot langrennsløper Petter Northug. I mai 2014 kjørte Northug i alkoholpåvirket tilstand og krasjet bilen. Media spekulerte lenge i hva utfallet av rettsaken kunne bli og hvilken straff han eventuelt ville få. Flere aviser spekulerte i at Northug kunne slippe fengsel og heller få sone med fotlenke, selv før dom var avsagt³. Den 9. oktober 2014 kom dommen; Northug fikk 50 dagers ubetinget fengsel samt en bot på 185 000 kr. Det første vilkåret for å kunne sone med fotlenke er at straffens lengde eller resterende soningstid er på under fire måneder. Dette vilkåret oppfylder Northug siden straffen er på 50 dager. Det kan oppstå et spørsmål om trening er å anse som godkjent sysselsetting slik at forutsetningene også er oppfylte. Kriminalomsorgen skal fastsette de nærmere forholdene rundt soningen, og det er de som skal avgjøre om Northug får sone med fotlenke, dersom han ønsker det og søker om det. Kriminalomsorgen er bundet av sin taushetsplikt, forholdene rundt soningen vil dermed ikke bli offentliggjort, med mindre Northug selv offentliggjør dem.

For å komme frem til et svar på spørsmålene som reises må den juridiske metode spesifiseres for dette temaet. Hvilken metode som anvendes og hvilke metodiske utfordringer som har oppstått i arbeidet med denne oppgaven skal nå behandles.

1.2 Juridisk metode

Den juridiske metode kan kort beskrives som en metode for å finne hvilke rettskilder som er relevante for det juridiske spørsmålet som skal besvares, hvordan disse kildene skal tolkes og til slutt hvilken vekt ulike rettskilder skal ha.

Denne oppgaven skal redegjøre for, og drøfte gjeldende rett. For å komme frem til gjeldende rett benyttes den tradisjonelle metodelæren som er utarbeidet av norsk Høyesterett. Denne metoden er spesielt beskrevet av Torstein Eckhoff i hans bok *Rettskildelære*⁴.

Eckhoff fremstiller sju kategorier av kilder som han kaller rettskildefaktorer⁵. Disse sju kategoriene er lovtekst, lovforarbeider, rettspraksis, andre myndigheters praksis, privates

³ Dagbladet 6. august, John Rasmussen, *Northug kan slippe fengsel, sone hjemme og trene med fotlenke*, http://www.dagbladet.no/2014/08/06/sport/ski/petter_northug/langrenn/34641984/, Aftenposten 8. oktober 2014, Lorns Bjerkan, *Dette kan bli Northugs fengsel*, http://www.aftenposten.no/100Sport/langrenn/Dette-kan-bli-Northugs-fengsel-467034_1.snd.

⁴ Torstein Eckhoff, *Rettskildelære*, 5. utgave, ved Jan E. Helgesen, Oslo 2001 (heretter *Rettskildelære*)

⁵ *Rettskildelære* s. 23

praksis, rettsoppfatninger (juridisk litteratur) og reelle hensyn. Han tar utgangspunkt i lovteksten og anser det som det «naturlige utgangspunkt»⁶.

Fotlenkesoning er en form for straffegjennomføring. Det naturlige utgangspunkt for denne oppgaven vil derfor være straffegjennomføringsloven. Også lov 22. mai 1902 nr. 10 almindelig borgerlig straffelov (heretter straffeloven) vil være av betydning for oppgaven. I tillegg til straffeloven har vi lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (heretter straffelov 2005), foreløpig ikke trådt i kraft⁷. Grunnen til dette er hovedsakelig at politiets datasystemer ikke takler overgangen. Det er forventet at straffelov 2005 tidligst vil tre i kraft fra 2017. Siden den nye straffeloven vil tre i kraft i fremtiden, er bestemmelser i denne loven tatt med der det er naturlig for oppgaven.

Fotlenkesoning kom inn i straffegjennomføringsloven som et alternativ etter en lovendring i 2007. Forarbeidene til denne lovendringen vil være av betydning. Videre vil tidligere forarbeider til straffegjennomføringsloven, og forhenværende fengselslov være av betydning.

I Norge er det bare Stortinget som kan vedta, endre og oppheve lover⁸, jfr. lov 17. mai 1814 Kongeriget Norges Grunnlov (heretter Grunnlov) § 49. Stortinget kan likevel delegere lovgivermyndighet til regjeringen eller departement. Resultatet vil da bli en forskrift. For å kunne gi en forskrift må tilstrekkelig lovhjemmel være på plass. I straffegjennomføringsloven § 5 fremkommer det at Kongen gis myndighet til å komme med forskrifter eller retningslinjer for; kriminalomsorgens virksomhet, organisering og gjennomføringen av fengselsstraff, forvaring, strafferettslige særreaksjoner, varetekt og samfunnsstraff. Justis- og beredskapsdepartementet ga i 2002 forskrift til lov om straffegjennomføring⁹ (heretter benevnt som forskriften). Den 29. juli 2008 ble det tilføyd et eget kapittel om straffegjennomføring med elektronisk kontroll i forskriften. Denne forskriften vil ha stor betydning for oppgaven.

I forskriften § 8-1 står det at kriminalomsorgsdirektoratet gir nærmere retningslinjer til straffegjennomføringsloven og forskriften. Dette resulterte i *Retningslinjer for straffegjennomføring med elektronisk kontroll (heretter Retningslinjene)*, fastsatt av kriminalomsorgens sentrale forvaltning 4. mars 2009, og revidert av kriminalomsorgsdirektoratet 8. oktober 2013. Disse retningslinjene inneholder utfyllende

⁶ Rettskildelære s. 39

⁷ Deler av loven har trådt i kraft allerede, blant annet kapittel 16 om folkemord, forbrytelse mot menneskeheten og krigsforbrytelse, som trådte i kraft i 2008.

⁸ <https://lovdata.no/register/lover>

⁹ FOR-2002-02-22-183 Forskrift til lov om straffegjennomføring.

informasjon om det som fremkommer i forskriften. Her beskrives det hva kriminalomsorgen skal legge vekt på i søknader om fotlenkesoning. Disse retningslinjene vil ha stor betydning for vurderingen av om ordningen bør utvides. Grunnen til at disse retningslinjene blir så viktige er at kriminalomsorgens avgjørelser ikke er offentlig tilgjengelige slik som rettens avgjørelser er det. Ved at domstolenes avgjørelser er offentlig tilgjengelig er det mulig å se hva retten legger vekt på ved vurderingen av hvilken straff en domfelt skal få, og forutse når en straffereaksjon velges. Hva som vektlegges i en søknad om fotlenkesoning er det derimot vanskelig å vite, men retningslinjene kan være en god kilde til å klargjøre dette.

Av rettspraksis er det naturlig nok ikke så mye som er relevant. Dette på grunn av at det ikke er domstolene som avgjør spørsmålet om soningen skal gjennomføres i hjemmet underlagt elektronisk kontroll, men kriminalomsorgen.

Kriminalomsorgens utdanningssenter (KRUS) har foretatt flere vurderinger av ordningen med fotlenkesoning, og disse vil ha betydning for oppgavens andre hovedspørsmål. I tillegg er det gjennomført en rapport for Statistisk sentralbyrå om straffegjennomføring med elektronisk kontroll. Denne rapporten vil også ha betydning for spørsmålet om utvidelse.

Jeg har vært i kontakt med Kriminalomsorgsdirektoratet for å få fakta om fotlenkesoning og statistikk på området. Informasjonen som kom frem av denne kontakten er tatt med som vedlegg 1 og vedlegg 2.

1.3 Begrepsavklaring

Fotlenkesoning

Fotlenke, elektronisk kontroll, elektronisk overvåkning og hjemmesoning; kjært barn har uten tvil mange navn. Begrepene brukes om hverandre i mange tilfeller. I denne oppgaven vil begrepet fotlenkesoning brukes oftest. Bakgrunnen for valget av begrepet fotlenkesoning er at det er det begrepet som har sterkest fotfeste blant allmennheten. I noen tilfeller vil et av de andre begrepene brukes. Det vil være når det ut i fra sammenhengen er mest naturlig å bruke et annet begrep, eller når det fremgår av lovtekst.

Når begrepet fotlenkesoning benyttes i denne oppgaven menes det soning av en ubetinget fengselsstraff, i den domfeltes hjem, og med elektronisk overvåkning i form av en elektronisk fotlenke.

Domfelte

Når begrepet domfelte brukes menes det en person som domstolen har avsagt dom mot og som skal straffes. I oppgaven brukes også begrepet straffede om samme personer. For klarhetens skyld brukes det personlige pronomenet *han* gjennomgående i oppgaven som benevnelse på domfelte. Valget av hankjønn er utilsiktet.

1.4 Avgrensning og videre fremstilling

Oppgaven omhandler straffegjennomføringsmetoden hjemmesoning med elektronisk fotlenke. Straffbarhetsvilkårene vil ikke bli vurdert. Det forutsettes at tiltalte er domfelt og straff utmålt.

Øvrige former for straffegjennomføring vil behandles der det har betydning for drøftelsen av oppgavens spørsmål.

I oppgaven reises det to spørsmål:

1. Hva er vilkårene og forutsetningene for å kunne sone med elektronisk kontroll, såkalt fotlenke, etter dagens ordning?
2. Kan og bør ordningen med fotlenkesoning utvides?

For å løse det første spørsmålet må det først redegjøres for hva straff er, og hvorfor straff pålegges. Reaksjonen fotlenkesoning må i tillegg settes i et hierarkisk system med de andre straffereaksjonene. Så skal det redegjøres for hva fotlenkesoning er. Dette er lagt til oppgavens punkt 3. Dette punktet inneholder en kort historikk, og går så over til å beskrive vilkårene og forutsetningene knyttet til denne straffegjennomføringsmetoden.

I oppgavens fjerde punkt drøftes og vurderes det om soning med fotlenke er en ordning som kan og bør utvides. Det vurderes om flere innsatte bør få mulighet til å sone hjemme, og om ordningen kan utvides til å gjelde lengre perioder enn fire måneder.

Avslutningsvis samles trådene fra oppgaven og den andre problemstillingen forsøkes besvart.

For noen av de tema som skal drøftes vil spørsmål om straff, herunder; definisjon, hensikt og begrunnelse få betydning. Det er derfor naturlig å først se litt nærmere på straffebegrepet.

2 Straff i norsk rett

2.1 Hva er straff?

Fotlenkesoning er gjennomføring av ubetinget fengselsstraff utenfor fengsel. Det er en måte å sone straff i sitt eget hjem. Straff er et rettslig begrep, og må tolkes ut i fra sammenhengen. Eskeland sier «*Det er f.eks. klart at ordet straff i grl. § 96 ikke nødvendigvis har samme innhold som ordet straff i strl. §§ 15 og 16(...)*»¹⁰. For å sette fotlenkesoning i et hierarkisk system er det nødvendig å først se på hva straff er og hvorfor straff pålegges noen borgere.

Straffens begrunnelser

«*Straff er et onde som staten tilføyer en lovovertreder på grunn av lovovertreddelsen, i den hensikt at han skal føle det som et onde*». Slik definerer Johs. Andenæs begrepet straff i sin bok *Alminnelig strafferett*¹¹. Andenæs' definisjon av straff ble sitert av Høyesterett i en dom fra 1977, og de erklærte seg enig i definisjonen¹².

Det å påføre mennesker onder er normalt uønsket i et moderne samfunn, i alle fall hos oss og de samfunn vi kan identifisere oss med, og er normalt forbudt ved lov. Dette forbudet er så viktig at det er nedfelt i vår Grunnlov. I noen tilfeller har staten likevel lov til å påføre forskjellige typer onder. Dette ondet pålegges med vilje, og krever begrunnelse. Grunnloven § 96 sier at ingen skal dømmes hvis ikke handlingen bryter gjeldende lov og heller ikke straffes med mindre det foreligger dom¹³.

Anders Bratholm skriver i sin bok *Strafferett og samfunn*¹⁴, at det som er «*karakteristisk for straffen (bortsett fra betinget straff) er at den dømte fratras noe. Han fratras ved fengsel friheten, ved bot en pengesum, ved rettighetstap en rettighet*»¹⁵. Hvilke reaksjoner som skal anses som straff i Norge fremkommer av straffeloven § 15.

For å pålegge noen straff må fire vilkår være oppfylt. Vedkommende må objektivt ha overtrådt et straffebed, det må være fravær av straffrihetsgrunner, personen må være tilregnelig og det må være utvist subjektiv skyld¹⁶. Eskeland uttaler at: «*straff er nært knyttet*

¹⁰ Eskeland, Ståle, *Strafferett*, 2. utgave, Oslo 2006, heretter Eskeland, s. 39

¹¹ Johs. Andenæs, *Alminnelig strafferett*, 5. utgave ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn, 2004 (heretter Andenæs), s. 10

¹² RT 1977 s. 1207

¹³ Dette er likevel ikke til hindre for at straff i form av forelegg kan vedtas frivillig. Spørsmål om administrative vedtak som likestilles med straff, f.eks. i sammenheng med dobbelstraff vil ikke bli behandlet.

¹⁴ Bratholm, Anders, *Strafferett og samfunn alminnelig del*, 2. opplag 1987.

¹⁵ Bratholm, Anders, *Strafferett og samfunn alminnelig del*, 2. opplag 1987 s. 110.

¹⁶ Andenæs s. 101

til en forutsetning om at den som straffes er ansvarlig for det han har gjort i den forstand han kan bebreides for det»¹⁷.

Det er to teorier om hvorfor straff pålegges. Andenæs har valgt å dele disse teoriene inn i de absolutte og de relative straffeteorier¹⁸. De absolutte straffeteorier er den historiske hevntanken hvor formålet først og fremst er «å oppfylle rettferdighetens krav»¹⁹. Dette er den eldste formen for straff vi har. Her er det den moralske tanken om at *som man reder så ligger man* som er grunntanken, og straffen skal innebære det bibelske *øye for øye, tann for tann*. Straffen har ingen nytteverdi i seg selv.

I Norge har vi gått bort fra de absolutte straffeteorier. Her er det de relative straffeteorier som har fått fotfeste. De relative straffeteorier går ut på at samfunnet har nytte av straffen. Den største forskjellen mellom de teoriene som nevnes ligger i at etter de absolutte teoriene har ikke straffen noen egenverdi, personen skal bare utsettes for lidelse, mens etter de relative teoriene er det hensynet til å beskytte samfunnet som ligger bak. En måte å oppfylle hensynet til samfunnet kan være å holde en farlig person innesperret så resten av befolkningen er trygge, men det kan like gjerne være å fengsle personen for å sende et signal om at denne typen adferd ikke er akseptabel. På denne måten hindres både lovbrøyteren å begå nye lovbrudd, og resten av befolkningen får se hva konsekvensen kan være dersom enkelte straffebed brytes.

I de relative straffeteorier ligger det altså et hensyn både til den enkelte lovovertreder, men også til samfunnet som helhet. Samfunnet kan, i det lange løp, tjene på å fokusere på rehabilitering av lovbrøytere i stedet for gjengjeldelse fordi en rehabilitert lovbrøyter forhåpentligvis ikke vil begå nye lovbrudd. Grunnen til at en lovbrøyter forhåpentligvis ikke vil begå nye lovbrudd etter rehabilitering er at det fokuseres på å få han til å forstå hvorfor hans handling var feil i stedet for å fokusere på å hevne seg overfor han.

Samfunnets nytte av straff er vanligvis todelt; den allmennpreventive og den individualpreventive funksjon. Disse funksjonene skal nå nærmere behandles.

¹⁷ Eskeland s. 39

¹⁸ Andenæs s. 67.

¹⁹ Andenæs s. 67

2.2 Hva er straffens formål?

I forrige delkapittel ble straffens begrunnelse gjennomgått og beskrevet. Her kommer det frem at den viktigste grunnen til at straff pålegges er at samfunnet som helhet skal dra nytte av straffen og at denne nytteverdien er delt inn i allmenn- og individualprevensjon.

I forarbeidene til straffeloven 2005 uttales det at: «*Departementet legger til grunn at straffens formål etter dette må være å styre atferd i fremtiden, herigjennom å bidra til et samfunn og en sameksistens som en ut i fra gjeldende verdiprioriteringer anser som ønskelig. Selve straffeinstitusjonen har således forebyggelse - prevensjon - som sitt formål*»²⁰.

2.2.1 Allmennprevensjon

Andenæs definerer i artikkelen «*almenprevensjon – illusjon eller realitet*», allmennprevensjon som «*straffelovens og straffehåndhevelsens evne til å skape lovlydighet hos borgerne*»²¹.

Tanken er hovedsakelig at trusselen om straff, samt å vite at straffen må gjennomføres, gjør at borgerne avskrekkes fra å begå lovbrudd. Allmennprevensjon virker imidlertid på flere måter. Andenæs sier, i nevnte artikkel på side 26, at straffen virker allmennpreventivt på tre måter: «*Den kan virke avskrekkende, den kan virke moralstyrkende, og den kan virke vanedannende*». Her blir det et spørsmål om hvordan allmennprevensjon virker i forhold til soning med fotlenke.

Den avskrekkende siden virker når borgerne ikke begår lovstridige handlinger, rett og slett fordi de er så redd for å bli straffet. For at denne siden skal fungere må noen straffes, og det må være synlig at de blir straffet. Det er bare på den måten en kan sende ut signaler til resten av samfunnet. Soning i fengsel er det klareste signalet som kan sendes her til lands; du mister din frihet dersom du bryter loven²². Om soning i hjemmet med fotlenke sender ut et like sterkt signal som soning i fengsel er derimot uklart og vanskelig å måle. Mer om allmennprevensjonens avskrekkende virkning i tilknytning til fotlenkesoning under punkt 4.

At en handlingen er lovstridig er et resultat av samfunnets syn på handlingen. Det at handlingen som utføres er å anse som en moralsk forkastelig handling skal medføre at borgerne ikke begår lovbruddet. Når handlingen i seg selv er ansett som moralsk forkastelig har nok ikke straffegjennomføringsmåten så mye å si. Det er ikke frykten for straffen som

²⁰ Ot. Prp. Nr. 90 (2003-2004) Om lov om straff (heretter Ot. Prp. Nr. 90) 6.2, gjengjeldelse kan ikke være straffens formål, avsnitt fem.

²¹ Johs. Andenæs, *Straff, almenprevensjon og kriminalpolitikk, artikkelsamling*, Universitetsforlaget 1990, s. 25.

²² Dødsstraff og legemsskade vil nødvendigvis være klarere signaler enn frihetsstraff, men de er ikke aksepterte straffereaksjoner i Norge.

hindrer mennesker i å utføre lovbruddene, men det at de vet at handlingen blir sett ned på av andre. Fotlenkesoning er derfor ikke så viktig for denne delen av allmennprevensjon.

Til slutt har allmennprevensjon en vanedannende effekt ved at borgerne ikke en gang tenker på lovbruddet fordi det er så fjernt fra deres virkelighet. Eksempel på dette er naskeri i butikker. Folk flest lar være å stjele småting på butikken, ikke av frykt for straffen de vil få, men fordi de enten ikke føler behovet for å stjele eller fordi det ikke er sosialt akseptert og det dermed har blitt en vane å la være. Dersom det er en vane ikke å begå lovbrudd trenger ikke sjansen for å bli straffet, eller hvilken straff som kan bli pålagt, å vurderes. Heller ikke her vil straffegjennomføringsformen ha så mye å si.

For noen virker ikke den vanedannende effekten, de bryter straffebed likevel. For disse personene må det iverksettes spesielle tiltak. De må få en følbart reaksjon slik at de ser hva samfunnet mener om deres handlinger. Disse tiltakene dreier seg om hva som kan gjøres for at disse personene ikke skal begå lovbrudd i fremtiden, og kalles individualprevensjon.

2.2.2 Individualprevensjon

Prevensjon på det individuelle nivå handler om straffens innvirkning på den enkelte lovovertreder. Det fremkommer av forarbeidene til straffeloven 2005 at de individualpreventive virkninger av straff kan deles i tre; uskadeliggjørende, avskrekkende og forbedrende virkninger²³.

Uskadeliggjøring knytter seg til å fjerne et farlig menneske fra samfunnet slik at han ikke kan begå flere straffbare handlinger. Uskadeliggjøring kan også handle om å behandle et menneske som sårt trenger det. Når det kommer til soning med fotlenke vil flere hensyn gjøre seg gjeldende. Personen er på en måte fjernet fra samfunnet ved at han ikke kan være på andre steder enn det som er avtalt på forhånd. Likevel kan han fortsette i jobb og opprettholde kontakt med familien på en annen måte enn det ville vært mulig å gjøre under soning i fengsel. På den annen side vil han ha større muligheter til å rømme.

Straffen har en avskrekkende virkning ovenfor individer ved at de føler at straffen er så negativ at de i fremtiden avstår fra å begå straffbare handlinger. Her blir det et spørsmål om soning med fotlenke fremstår som tilstrekkelig individuelt avskrekkende til at en potensiell lovbrøtters faktisk unnlater å handle. En nærmere utredning om dette kommer under punkt 4.

²³ Ot.prp.nr. 90, 6.3.2 Individualpreventive virkninger, første avsnitt.

Forbedring oppnås dersom den straffede forstår at hans handlinger var straffbare og hvorfor han ble pålagt straff.

Straffen som blir pålagt kan være forskjellig alt ettersom hva som fremkommer i det overtrådte straffebudet. Derfor blir det nødvendig å gjennomgå de gjeldende reaksjonene for på den måten å plassere fotlenkesoning i en sammenheng.

2.3 Hvilke straffereaksjoner har vi?

2.3.1 Nåværende straffereaksjoner

Det fremkommer av straffeloven § 15 hvilke reaksjoner som er å anse som straff.

Reaksjonene som etter § 15 er å anse som straff er; fengsel, forvaring, hefte, samfunnsstraff, ungdomsstraff, bøter og rettighetstap som nevnt i §§ 29 og 33.

I tillegg kan domstolen bestemme at fullbyrdelse av straffen skal utsettes i en prøvetid, jfr. Straffeloven § 52 nr. 1. Dette gjelder bare ved frihetsstraff og bøtestraff. Utsatt fullbyrdelse kalles vanligvis betinget reaksjon.

Det er noen reaksjoner som i gjennomføring ligner på soning med elektronisk kontroll ved at det er soning av straff utenfor fengsel, for eksempel samfunnsstraff. Dette vil derfor kort behandles nedenfor. Den største forskjellen ligger likevel i at elektronisk kontroll er en straffegjennomføringsmåte som den domfelte kan søke kriminalomsorgen om å få, mens de andre er straffereaksjoner som pålegges av domstolene. Dette er en veldig viktig forskjell siden det er en grunn til at domstolen velger den straffen de velger når saken er oppe for retten. Det kan reises spørsmål om valg av soning med fotlenke vil være en undergraving av domstolens legitimitet når straffutmålingen går ut på ubetinget fengsel. Mer om dette i oppgavens punkt 4.

Forvaring

Dette er den strengeste straffereaksjonen vi har. Når fengsel ikke anses tilstrekkelig til å verne andres liv, helse eller frihet kan forvaring i fengsel idømmes, jfr. straffeloven § 40.

Reaksjonen vil ikke bli behandlet nærmere.

Fengselsstraff

Ubetinget fengsel betyr at straffen må sones i fengsel, administrert av kriminalomsorgen. Betinget fengsel derimot er en fengselsstraff der soning i fengsel utsettes (for en periode), eventuelt på vilkår som fremgår av straffeloven §§ 52-54. Dersom de fastsatte vilkårene er oppfylt i hele prøvetiden er straffen å anse som fullbyrdet. Hvis vilkårene brytes på en

alvorlig måte eller gjentatte ganger brytes kan retten, ved dom, bestemme at straffen helt eller delvis skal gjennomføres, jfr. straffeloven § 54 nr. 2. Det er ubetinget fengsel som reaksjonsform som er relevant i forhold til spørsmål om bruk av fotlenke.

Samfunnsstraff

Samfunnstjeneste kom inn i straffeloven i 1991. Det ble endret til samfunnsstraff i 2001. Samfunnsstraff er en ubetinget reaksjon i den forstand at den må sones, og er således et alternativ til fengsel. Den domfelte beholder sin frihet, men må gjennomføre et visst antall timer med enten «samfunnsnyttig tjeneste», «program» eller «andre tiltak som er egnet til å motvirke kriminalitet» jfr. Straffeloven § 53 første ledd bokstavene a-c. Samfunnsstraff kan etter denne paragrafen bare idømmes i stedet for fengsel når strafferammen er maks ett år, hensynet til straffens formål ikke taler mot en reaksjon i frihet og lovbryteren samtykker. Brudd på vilkår kan medføre omgjøring av samfunnsstraff til fengselsstraff og soning. Reaksjonen er ikke relevant i forhold til fotlenkesoning.

Ungdomsstraff

Ungdomsstraff er en ny straffereaksjon. Denne straffereaksjonen trådte i kraft 1. juli 2014 og er et alternativ til ubetinget fengsel spesielt for unge lovbytere. Det er en særreaksjon for lovbytere mellom 15 og 18 år og kan pålegges når den domfelte samtykker, har begått gjentatt eller alvorlig kriminalitet og straffens formål ikke taler mot en reaksjon i frihet, jfr. straffeloven § 52 a. Det er konfliktrådene, ikke kriminalomsorgen, som har ansvaret for gjennomføringen av ungdomsstraff. Ifølge lov 20. juni 2014 nr. 49, om konfliktrådsbehandling, kapittel fire, er ungdomsstraffen tredelt. Det skal holdes et ungdomsstormøte med de som er berørt av den kriminelle handlingen. Dette stormøtet skal lage en ungdomsplan som er skreddersydd den enkelte ungdom og det skal settes sammen et oppfølgingsteam som sjekker at planen følges. Hovedhensynet er å rehabilitere unge lovbytere og at fengsel alltid skal være siste utvei for unge kriminelle. I de tilfeller ubetinget fengsel likevel benyttes, vil spørsmålet om fotlenkesoning skal brukes være relevant, se nedenfor under punkt 3.4.6.

Bøter, hefte og rettighetstap vil ikke bli behandlet nærmere da disse reaksjonene ikke er relevant for oppgaven.

2.4 Valg av straffereaksjon

Valg av straffereaksjon begrenses til de tilfellene hvor straffeloven kommer til anvendelse og av rammene for straff innenfor hvert straffebed. Ved avgjørelsen av hvilken straffereaksjon som skal velges må retten ta hensyn til overtredelsens grovhet, allmennprevensjon samt individualprevensjon. I de fleste tilfeller vil hensynene vektes ulikt. Som oftest vil allmennpreventive hensyn stå sterkt, mens de individualpreventive hensyn vil variere etter person og overtredelsens grovhet, og jo grovere overtredelse, desto mindre vektlegges de individuelle hensynene. Det som er en følbar reaksjon for et menneske er ikke nødvendigvis det for et annet.

Når retten tar hensyn til den domfelte er det hans personlige situasjon og personlige forutsetninger som er viktig. Ingen kan domfelles uten at det er utvist en nødvendig grad av skyld, men selv om skyld er påvist kan det være omstendigheter som gjør at straffen blir mildere enn det som normalt ilegges. Dette vil ikke bli behandlet nærmere da det faller utenfor oppgavens tema.

Fotlenkesoning er en straffegjennomføringsmåte hvor det er kriminalomsorgen som vurderer hvem som kan sone på denne måten, ikke domstolen. Det har vært knyttet en del kritikk til at kriminalomsorgen kan la en domfelt med en ubetinget fengselsdom få sone straffen hjemme. Det kommer mer om denne kritikken nedenfor.

2.4.1 Spesielt om valg av straffereaksjon ovenfor mindreårige lovbrøyttere

Det er spesielle regler som gjelder for lovbrøyttere som er under 18 år på gjerningstiden. Som nevnt ovenfor er ungdomsstraff en særreaksjon som gjelder bare for mindreårige lovbrøyttere.

Det er svært sjelden mindreårige dømmes til ubetinget fengsel. Grunnen til dette er at det ikke er ønskelig å berøve et barns frihet. FNs barnekonvensjon²⁴ artikkel 37 b) sier at frihetsberøvelse av barn bare skal benyttes som siste utvei og kortest mulig.

Straffeloven § 18 sier at den som var under 18 år på handlingstidspunktet, bare kan idømmes ubetinget fengselsstraff når det er *særlig påkrevd*. At lovgiver har lagt til et vilkår om at fengslingen må være «særlig påkrevd» viser det at det må være veldig spesielle

²⁴ FNs konvensjon om barnets rettigheter vedtatt av De forente nasjoner 20. november 1989, inkorporert i norsk rett jfr. Lov 21. mai 1999 nr. 30, om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) § 2.

omstendigheter for at en mindreårig lovbrøyer skal dømmes til fengselsstraff. I forarbeidene til straffeloven 2005 kommer det frem at om vilkåret er oppfylt må vurderes «i forhold til lovbruddets art og forholdene ellers». Det fremkommer videre at andre reaksjonsformer må foretrekkes dersom de er tilstrekkelige og hensiktsmessige, samt at hovedregelen bør være at andre reaksjoner skal være prøvd ovenfor lovbrøyeren før ubetinget fengselsstraff idømmes.

Det skal altså ganske mye til for at retten idømmer en mindreårig person en ubetinget fengselsstraff. Hvis domstolen likevel gjør det, er det særregler i straffegjennomføringsloven angående mindreårige. Det er også særregler knyttet til fotlenkesoning for mindreårige. Mer om dette under oppgavens neste del.

Den neste delen av oppgaven skal omhandle fotlenkesoning spesifikt. Her vil både bakgrunn og dagens situasjon bli beskrevet og vilkårene behandles hver for seg.

3 Fotlenkesoning i Norge

Forrige kapittel inneholdt en beskrivelse av hva straff er, formålet med straff og hvilke straffereaksjoner vi har i Norge. Fengselsstraff er en av de strengeste straffereaksjonene vi har. Hjemmesoning med fotlenke er et alternativ til soning i fengsel, og kan benyttes i enkelte saker hvor domfelte er dømt til ubetinget fengsel. Bakgrunnen til denne spesielle straffegjennomføringsmåten skal i det følgende beskrives. I tillegg skal vilkårene og forutsetningene som må være oppfylt for å kunne sone med fotlenke samt dagens situasjon beskrives.

3.1 Innledning og historisk utvikling

Husarrest er et ord de fleste har hørt om i sin barndom, og som mange kanskje har opplevd. Det er vanligvis en streng, frihetsberøvende straff som foreldre pålegger sine barn når de har gjort noe galt. Straffen går ut på at barnet ikke får forlate hjemmet i en viss periode. Det er likevel ikke bare barn som kan bli pålagt husarrest, det kan voksne også.

Husarrest har vært benyttet svært lenge. Galileo Galilei fikk husarrest som straff allerede på 1600-tallet. Husarrest som alternativ til fengsel har derimot en kortere historie. Burmesiske Aung Sang Suu Kyi er nok det mest kjente tilfellet. Første gang hun ble satt i husarrest var i 1989. Det var den burmesiske militærjunta som satte henne i husarrest, og det gjorde de fordi hun hadde engasjert seg i demonstrasjoner for demokrati og mot juntaen. Frem til hun ble erklært fri i 2010, var Suu Kyi underlagt husarrest eller fengslet flere ganger og over lengre perioder.

Fotlenkesoning er en form for husarrest ved at den domfelte ikke får forlate hjemmet sitt unntatt for å gjennomføre på forhånd avtalte aktiviteter.

I 1983 ble den første personen dømt til å sone med elektronisk fotlenke i USA. Det har blitt sagt at dommeren i saken, Jack Love, ble inspirert av en stripe av tegneserien Spiderman i 1977, og at dette var den spede begynnelsen til fotlenkesoning. I tegneserien setter en kriminell et elektronisk bånd på Spiderman, slik at han kunne overvåke hans bevegelser. Det var denne overvåkningen dommeren lot seg inspirere av. Ved hjelp av en datatekniker designet og utformet de et overvåkingsverktøy til bruk på kriminelle²⁵.

²⁵ <http://www.johnhoward.ab.ca/pub/A3.htm>, Electronic monitoring, John Howard, Society of Alabama, 2000, Electronic monitoring technology.

I 1984 startet det første hjemmesoningsprogrammet med elektronisk kontroll i Floridas Palm Beach County²⁶. Siden da har ordningen blitt utvidet svært mye i USA, og det amerikanske justisdepartementet uttaler i artikkelen «*Electronic monitoring reduces recidivism*»²⁷ at det i juni 2009 var 143 191 kriminelle under overvåkning med elektronisk fotlenke i USA. Mange land har fulgt i fotsporene til amerikanerne og har innført fotlenke som en del av strafferettspleien.

Det fremkommer av forarbeidene til straffegjennomføringsloven § 16 at England og Sverige allerede hadde lang erfaring med elektronisk kontroll²⁸. Også Nederland, Danmark, Skottland, Frankrike, Sveits, Tyskland, Italia, Belgia, Portugal og Spania hadde en veletablert virksomhet rundt elektronisk overvåkning. Hvordan overvåkingen fungerer og hvilke personer den kan brukes på, varierer. Noen land opererer med elektronisk kontroll som varetektssurrogat²⁹, mens andre land bruker det som ekstra kontroll ved åpne fengsler³⁰.

I Sverige ble elektronisk overvåkning av fanger innført ved lov i 1994³¹. Den gang kunne innsatte med dommer på maksimalt seks måneder søke om å få sone hjemme, med fotlenke. Siden da har ordningen blitt utvidet til å også gjelde overvåkning av innsatte i åpne fengsel. I 2001 innførte svenskene i tillegg en ordning med avslutning av en lengre fengselsdom hjemme med fotlenke. Denne versjonen har svenskene kalt «IOV- utsluss», og den innebærer at domfelte med dommer på mellom atten måneder og to år kan søke om å få sone hjemme med fotlenke de siste fire månedene før prøveløslatelse. De som soner dommer på over to år kan søke om hjemmesoning de siste seks månedene før prøveløslatelse. Modellen til Sverige hadde stor innvirkning på hva valget falt på i Norge. Utviklingen her til lands skal nå spesifikt behandles.

²⁶ Electronic Monitoring Reduces Recidivism, US Department of Justice, 2011, <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/234460.pdf>

²⁷ Se referanse på fotnote nr. 24 s. 1.

²⁸ Ot. Prp. Nr. 31 (2006-2007) Om lov om endringer i straffegjennomføringsloven mv. (tiltak for å avvikle soningskøen og bedre innholdet i soningen mv.) (heretter Ot. Prp. Nr. 31) kap. 6.3.3, hvor brukes elektronisk overvåkning.

²⁹ Nederland har blant annet valgt denne løsningen, se nærmere Ot. Prp. Nr. 31, del 6.2.

³⁰ Sverige er et land med denne løsningen.

³¹ Lagen (1994:451) om intensivovervåkning med elektronisk kontroll.

3.2 Utviklingen i Norge

Allerede i 1988 ble det forslått av fengselslovutvalget å etablere en måte å fullbyrde straff utenfor anstalt³². Forutsetningen for fullbyrdelse utenfor anstalt skulle ifølge denne utredningen være at den domfelte gis bistand til å føre et lovlydig liv. Videre at det skulle føres kontroll med at de regler som gjelder for soningen ble overholdt, og at brudd på reglene ble sanksjonert.

Fengselslovutvalget mente at soning utenfor anstalt helt unntaksvis kunne benyttes³³. Disse unntakstilstandene kunne f.eks. være at den domfelte hadde eneansvar for barn, var soningsudyktig i anstalt, eller dersom det hadde gått en viss tid fra domsavsigelse og den domfelte hadde utvist meget positiv utvikling. Forslaget ble imidlertid ikke videreført ved utformingen av ny fengselslov i 1983. I 1997-1998 vurderte derimot departementet å endre gjeldende fengselslov for å gi adgang til soning utenfor anstalt på slutten av soningstiden³⁴. Det fremkommer av forarbeidene at departementet antok at det burde vurderes å etablere en «progresjonsrettet soning» hvor domfelte skulle gå mot en stadig mer normalisert tilværelse³⁵. Det fremkommer videre at domfelte som ble funnet egnet til å delta i slik progresjonssoning, og som gjennom soningstiden hadde etterlevd forutsetningene, burde gis muligheten til å fullbyrde den siste delen av straffen utenfor fengsel³⁶. Det fremheves at denne typen soning utenfor fengsel måtte bygge på programmer som spesifikt var utformet for den enkelte domfelte, og måtte ha klare vilkår i tillegg til at kontrollen med den domfelte måtte tilpasses den enkelte.

Justis- og beredskapsdepartementet hevdet i en stortingsmelding fra 1997-1998 at de ville vurdere en forsøksordning med tilsyn med elektronisk kontroll³⁷. Vurderingen kom allerede året etter, og komiteen stilte seg positiv til en forsøksordning³⁸. Stortinget ba derfor regjeringen om å fremme forslag om en forsøksordning med tilsyn med elektronisk kontroll. Det ble ikke fremmet noe forslag den gang.

³² NOU 1988:37(heretter NOU) kapittel 3, sammendrag av utredningen, nærmere om de enkelte regler for gjennomføring av fengselsstraff, s. 17.

³³ NOU s. 19.

³⁴ St. Mld. Nr. 27(1997-1998) Om kriminalomsorgen (heretter St. 27) 4.4.6 Fullbyrding utenfor anstalt og 4.4.7 Sammenfatning.

³⁵ St. 27 4.4.6, Fullbyrding utenfor anstalt

³⁶ St. 27, 4.4.6, Fullbyrding utenfor anstalt

³⁷ St. 27, 4.8.5.4 Sammenfatning.

³⁸ Innst. S. Nr. 6 (1998-1999) Innstilling fra justiskomiteen om kriminalomsorgen og om forslag fra stortingsrepresentantene Jan Johnsen, Annelise Høegh og Ivar Kristiansen om redusert bruk av varetektsfengsling i Norge (heretter Innst. 6) del 11, komiteens tilråding V og kap. 4.7.2 komiteens merknader.

I 2006 utformet regjeringen en plan for å få ned soningskøen og øke kvaliteten på soningen. Denne planen het «Rask reaksjon – tiltak mot soningskø og for bedre innhold i soningen». Planen inneholdt både midlertidige og permanente løsninger på problematikken med soningskø. Soningskø omfatter «alle straffereaksjoner som ikke er påbegynt innen to måneder etter at kriminalomsorgen har mottatt den rettskraftige dommen, med mindre det er gitt utsettelse fra politiet»³⁹. Soningskø oppstår når det blir avsagt flere dommer med fengselsstraff enn det er plass til innsatte i norske fengsel. Soningskø er et problem, og grunnene til dette er mange. Blant annet er soningskø et problem ovenfor den fornærmede i saken, men også ovenfor samfunnet som helhet, da det kan fremstå som at den domfelte ikke får noe straff. Som nevnt ovenfor er det essensielt for den allmennpreventive siden av straffens formål at straffen er synlig og er ikke straffen synlig mister den mye av sitt grunnlag. Soningskø er også et problem ovenfor den domfelte selv da det er svært vanskelig å planlegge egen fremtid når det er uklart når soningen skal starte. Det fremstår som lite rimelig at en som er dømt til ubetinget fengsel ikke blir satt i fengsel. Det er meningen at straffen skal rehabilitere den domfelte og avskrekke vedkommende fra å begå nye straffbare handlinger, noe som ikke kan skje dersom den domfelte må vente med å sone. Hensynet til både allmennprevensjon og individualprevensjon blir altså ikke tilstrekkelig ivaretatt så lenge soningskø eksisterer, og dette medfører en svekkelse av selve formålet med straff. Før fotlenkesoning ble innført var soningskøen på cirka 2737 ubetingede fengselsstraffer⁴⁰. Med tanke på at det i 2006, før fotlenkesoning ble innført, var 3306 fengselsplasser i Norge⁴¹ er det et høyt tall.

Etablering av soning med fotlenke var en av de foreslåtte løsningene på problemet med soningskø. Justisdepartementet konkluderte i planen med at det burde etableres en forsøksordning med elektronisk overvåkning⁴². Det ble foreslått en lovendring i straffegjennomføringsloven § 16. Et nytt annet ledd i paragrafen skulle lyde: «*Dersom den idømte fengselsstraff eller resterende tid frem til forventet prøveløslatelse er inntil 4 måneder, og det er hensiktsmessig for å sikre en positiv utvikling og motvirke ny kriminalitet, kan straffen gjennomføres utenfor fengsel når det settes vilkår om at domfelte skal være undergitt elektronisk kontroll. Første ledd annet punktum gjelder tilsvarende*». Denne lovendringen ble vedtatt i 2007.

³⁹ Ot. Prp. Nr. 31, Kapittel 1, side 6.

⁴⁰ Rask reaksjon – tiltak mot soningskø og for bedre innhold i soningen, høringsnotat 2006, s 8.

⁴¹ Rask reaksjon – tiltak mot soningskø og for bedre innhold i soningen, høringsnotat 2006, s 8.

⁴² Rask reaksjon – tiltak mot soningskø og for bedre innhold i soningen, høringsnotat 2006, s. 48.

Etter en endring i straffegjennomføringsloven startet Justisdepartementet 1. september 2008 en forsøksordning med soning utenfor murene underlagt elektronisk kontroll. I starten var seks fylker med på forsøksordningen. Forsøksordningen ble evaluert flere ganger, blant annet av Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS). KRUS har kommet med fem devalueringer for intern bruk, og har utgitt to offentlige rapporter om elektronisk kontroll⁴³.

På bakgrunn av de positive resultatene av forsøksordningen har ordningen blitt utvidet to ganger, en gang i 2012 og sist i mai 2014. Nå er fotlenkesoning mulig i alle landets fylker.

Soning med fotlenke er ikke en forsøksordning lengre, men en vanlig måte å sone korte fengselsstraffer på. Hva fotlenkesoning går ut på skal nå utdypes.

3.3 Hva er fotlenkesoning og hvorfor ble det innført?

Fotlenkesoning betyr at den domfelte får en elektronisk lenke rundt foten som kontrollerer at han er der han skal være til gitte tider.

Fotlenkesoning som alternativ til soning i fengsel er en straffegjennomføringsform med særlige vilkår. All straffegjennomføring skal være sikkerhetsmessig forsvarlig og fremme den domfeltes tilpasning til samfunnet, jfr. straffegjennomføringsloven § 3.

Soning med fotlenke er et straffegjennomføringsalternativ den domfelte kan søke om å få. Det er ikke en straff som er pålagt av domstolene. Søknaden om fotlenkesoning sendes kriminalomsorgen, som vurderer om den domfelte oppfyller vilkårene og forutsetningene. Det vurderes også om det er nødvendig å knytte særlige vilkår til enkelte domfelte.

Med hjemmel i straffegjennomføringsloven § 16 annet ledd fjerde punktum har kriminalomsorgen gitt ut forskrift med bestemmelser knyttet til soning med fotlenke⁴⁴. Ifølge forskriften § 7-1 er formålet med fotlenkesoning å gjøre det mulig for den domfelte å «ivareta sine sosiale og økonomiske forutsetninger under straffegjennomføringen» samt å redusere faren for tilbakefall til kriminalitet etter endt soning.

⁴³ «Straffegjennomføring med elektronisk kontroll: Evalueringsrapport 1; Hvem gjennomfører straff med elektronisk kontroll?» skrevet av Tore Rokkan, utgitt 04/2012 av KRUS (heretter referert til som KRUS rapport 1) og «Straffegjennomføring med elektronisk kontroll: Evalueringsrapport 2: Hva er innhold i straffegjennomføring med elektronisk kontroll?», skrevet av Tore Rokkan, juni 2012 utgitt av KRUS (heretter referert til som KRUS rapport 2).

⁴⁴ Forskrift til lov om straffegjennomføring 22. februar 2002 nr. 183.

Bakgrunnen for at fotlenkesoning ble innført var tredelt. For det første skulle innføringen medføre en nedgang i soningskøen⁴⁵. For det andre skulle den øke kvaliteten på soningen⁴⁶. Tanken var at de domfelte skulle ha muligheten til å bedre overholde sine forpliktelser overfor sin familie og på arbeid ved å sone hjemme. For domfelte med barn er dette spesielt viktig. Det fremkommer av straffegjennomføringsloven § 3 at barns rett til samvær med sine foreldre spesielt skal vektlegges under gjennomføring av reaksjonen. Den tredje og siste grunnen til at fotlenkesoning ble innført var at soningsalternativet forhåpentligvis skulle motvirke ny kriminalitet.

Fotlenke kan brukes i ulike stadier av strafferettspleien. I Justisdepartementet forslag til tiltak for å avvikle soningskøen (Rask reaksjon)⁴⁷ ble det skilt mellom såkalt «front door» og «back door»- sonere. «Front door»- sonere er de som fullbyrder hele sin straff med fotlenke, mens «back door»- sonere er de som avslutter en lengre fengselsstraff ved å bli overført til fotlenkesoning de siste månedene før prøveløslatelse. Et begrep som bedre forklarer forskjellen mellom de to er det som er benyttet i retningslinjene, nemlig hel- og delgjennomføring⁴⁸. Begge typer brukes i Norge i dag.

Når det kommer til selve fotlenken er det en trådløs lenke som er koblet opp mot en boks som befinner seg i den domfeltes hus⁴⁹. Denne boksen sender informasjon til en sentral hos kriminalomsorgen. Det er ikke fotlenken i seg selv som sender informasjon. Det er derfor viktig at den domfelte har en egnet bolig.

Teknologi

Det fremkommer av Stortingsmelding nr. 37⁵⁰ fra 2007-2008 at det er to forskjellige teknikker som kan brukes ved elektroniske kontroll. Den ene er ved GPS-teknologi. Ved å bruke denne metoden kan man vite hvor de overvåkede personene er til enhver tid fordi det er fotlenken selv som sender ut informasjon. Dersom en person bestemmer seg for å rømme, for eksempel til et annet land, er det mulig å finne ut nøyaktig hvor vedkommende befinner seg. Den andre måten elektronisk kontroll benyttes på er kontroll av om den overvåkede er på et bestemt sted til bestemt tidspunkt eller ikke. Det er da overvåkningsboksen i den domfeltes hus som sender ut informasjon, ikke fotlenken. På denne måten trengs det ikke like mye ressurser for å

⁴⁵ Rask reaksjon side 47.

⁴⁶ Rask reaksjon side 47.

⁴⁷ Rask reaksjon side 44.

⁴⁸ Retningslinjene side 15

⁴⁹ Rask reaksjon side 44.

⁵⁰ St. Mld. Nr. 37 (2007-2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (heretter St. Mld. 37) s. 129 del 9.16.2.

overvåke, men til gjengjeld vil man miste kontrollen over personen dersom han går utenfor avtalt område. Rømmer han finner vi han altså ikke ved hjelp av teknologien. Her til lands er det den sistnevnte metoden som brukes.

I Norge er det Kriminalomsorgens IT-tjeneste (KITT) som har det tekniske ansvaret for kontrollen. Dette ansvaret innebærer at det er en kontrollsentralen hos KITT som mottar alarmer fra fotlenkene. Kontrollsentralens hovedansvar er «å sikre at alle relevante hendelser og alarmer som rapporteres fra kontrollutstyret i de domfeltes hjem, fanges opp og videreformidles til den delen av kriminalomsorgen som er ansvarlig for den kriminalomsorgsfaglige virksomheten»⁵¹. Kontrollsentralen til KITT ligger i Horten og er døgnbemannet⁵².

3.3.1 Øvrige bruksområder for fotlenker innen strafferettspleien

Elektronisk kontroll med bruk av fotlenke kan imidlertid også være nyttig i andre tilfeller i strafferettspleien, for eksempel i tilfelle med frihetsberøvelse i anledning sak (varetekt). Som jeg har vist til ovenfor under punkt 3.1 bruker noen land elektronisk kontroll i slike tilfeller. Dette faller strengt tatt utenfor oppgaven, men for helhetens skyld gis det en kort oversikt.

Elektronisk kontroll som varetektssurrogat

Det å settes i varetekt betyr at en person som er mistenkt for et alvorlig lovbrudd kan frihetsberøves i anledning sak mens saken etterforskes av politiet. Dette er en svært inngripende handling som krever klar lovhjemmel. Hemmel fremkommer av lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) 22. mai 1981 nr. 25 § 171. Varetektsfengsling brukes når det er grunn til å tro at den mistenkte personen vil rømme, forspille bevis eller for å hindre han i å begå nye kriminelle handlinger. Norge har fått kritikk for sin bruk av varetektsfengsling flere ganger. FNs menneskerettskomite sendte blant annet en henvendelse til staten med en list of issues⁵³. Med på denne listen er bruken av langvarig varetektsfengsling samt bruken av varetekt på mindreårige. Frihetsberøvelse av mennesker som ikke er domfelt er uheldig og bør bare brukes dersom det ikke finnes noen andre muligheter. Straffeprosessloven § 188 angir hva som kan brukes som varetektssurrogater. Det kan for eksempel være kausjon, meldeplikt eller plassering i institusjon. I 2013 kom det inn et nytt ledd i straffeprosessloven § 188. Det nye leddet gir retten anledning til å treffe beslutning om at siktede, dersom han samtykker, skal oppholde seg på ett eller flere bestemte steder, og være undergitt elektronisk kontroll. Dette skal være et alternativ til å være fengslet mens eventuelle lovbrudd etterforskes, og vil spesielt være aktuelt for de som varetektsfengsles på bakgrunn av gjentakelsesfaren. I følge forarbeidene til endringen av straffeprosessloven vil det utgjøre cirka 50 personer i året⁵⁴. Grunnen til at elektronisk kontroll som varetektssurrogat ikke er tatt i bruk er at leddet foreløpig ikke har trådt i kraft.

⁵¹ Prop. 71 L (2012–2013) Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak) Endringer i straffeprosessloven mv. (elektronisk kontroll som varetektssurrogat mv.) (heretter Prop. 71) 2.7.2 Erfaringer med straffegjennomføring med elektronisk kontroll.

⁵² Prop. 71 del 2.7.2.

⁵³ http://www.regjeringen.no/pages/38088895/CCPR_list_of_issues.pdf.

⁵⁴ Prop. 71, del 4.1 s 20

Elektronisk kontroll som omvendt voldsalarm

Mennesker som er volds- og trusselutsatte kan søke politiet om voldsalarm. De får da en mobil enhet med en alarm som de kan utløse dersom de føler seg utrygge. En alarm vil gå hos politiet og politiet vil komme dit alarmen har blitt utløst. Ordningen med voldsalarm har blitt kraftig kritisert. En av grunnene til dette er at det da er den volds- eller trusselutsatte som må passe seg og leve i frykt. For å endre på det kom forslaget om en omvendt voldsalarm, hvor det var voldsutøveren som måtte bære alarm. Alarmen skulle varsle politiet dersom utøveren nærmer seg offeret. På denne måten vil byrden bli flyttet fra offeret over til gjerningsmannen.

Det fremkommer av straffeloven § 33 at den som har begått en straffbar handling kan ilegges kontaktforbud når vilkårene i paragrafens a-c er oppfylt. Disse vilkårene er at det er grunn til å tro at vedkommende vil begå en straffbar handling ovenfor en annen person, forfølge en annen eller på annet vis krenke en annens fred. I februar 2013 trådte bestemmelsens tredje ledd i kraft. I henhold til bestemmelsens tredje ledd kan retten bestemme at den kontaktforbudet retter seg mot skal ilegges elektronisk kontroll i hele, eller deler av perioden kontaktforbudet gjelder for. Vilåret for at elektronisk kontroll kan brukes er at det anses nødvendig for at kontaktforbudet skal bli overholdt. Praktiseringen av elektronisk kontroll som omvendt voldsalarm har ikke startet. Den 28. august 2014 var første gang en person ble dømt til å bære elektronisk kontroll i Norge⁵⁵. Saken gjaldt en mann som hadde mishandlet sin kone gjentatte ganger, og hadde besøksforbud mot henne. Han ble dømt for overtredelse av straffeloven § 219, samt for promillekjøring og for å ha brutt besøksforbudet. Ilagt straff for promillekjøringen og bruddet på besøksforbudet var, blant annet, 45 dagers fengsel og ett års besøksforbud med elektronisk kontroll. Dommen ble anket, men denne delen av straffen ble opprettholdt, og dommen er nå rettskraftig⁵⁶. Dermed skal denne mannen ilegges elektronisk kontroll i ett år når han er ferdig med å sone hans ubetingede fengselsstraff for overtredelsen av straffeloven § 219.

3.4 Vilkår og forutsetninger for soning med elektronisk kontroll

Dersom en domfelt ønsker å sone med elektronisk kontroll må enkelte vilkår og forutsetninger være oppfylt. Loven oppstiller tre vilkår. I tillegg til disse tre lovfestede vilkårene er det noen forutsetninger knyttet til soningsmåten, samt at kriminalomsorgen kan fastsette særlige vilkår. Disse vilkårene og forutsetningene vil nå bli presentert.

3.4.1 Lovfestede vilkår

Straffegjennomføringsloven § 16 annet ledd lyder:

«Dersom den idømte ubetingede fengselsstraffen eller resterende tid frem til forventet løslatelse er inntil 4 måneder, og det er hensiktsmessig for å sikre en positiv utvikling og motvirke ny kriminalitet, kan straffen gjennomføres utenfor fengsel når det settes vilkår om at domfelte skal være undergitt elektronisk kontroll.»

Det at lovgiver benytter ordet «kan» i lovteksten viser at det skal foretas en skjønnsmessig vurdering i det enkelte tilfelle. Denne vurderingen er det kriminalomsorgen som skal ta.

⁵⁵ TSTRO-2014-22924.

⁵⁶ LF-2014-91447.

Grunnen til at det er kriminalomsorgen som er ilagt denne skjønnsvurderingen er trolig at det er de som har kontakt med den domfelte i det daglige, og at de da er nærmest til å kunne avgjøre om den domfelte oppfyller kravene.

Fire måneder

Det første vilkåret er at den idømte ubetingede fengselsstraffen eller resterende tid frem til løslatelse er inntil fire måneder. Dette vilkåret er et rent tidsvilkår, og betyr at det er de som skal sone en straff på maksimalt fire måneder, eller de som har fire måneder igjen av en lengre straff som oppfyller vilkåret.

Hensiktsmessig

Det andre vilkåret er at det er «hensiktsmessig» for å sikre en positiv utvikling å la den domfelte sone med elektronisk kontroll. En naturlig språklig forståelse av ordet «hensiktsmessig» tilsier at det må være en vurdering i hvert tilfelle om den domfelte faktisk vil få en positiv utvikling ved å sone hjemme. I følge forarbeidene er det hensynet til en mest mulig effektiv rehabilitering og domfeltes egeninnsats som er avgjørende for om straffen kan gjennomføres utenfor fengselet⁵⁷.

Det var tidligere et krav om at soningen utenfor fengsel måtte være «nødvendig» i tillegg til hensiktsmessig for å sikre en positiv utvikling. Nødvendighetskravet ble fjernet for å gjøre ordningen med hjemmesoning mer tilgjengelig, spesielt for unge domfelte⁵⁸.

Motvirke tilbakefall

Det tredje og siste lovfestede vilkåret er at det vil motvirke ny kriminalitet å la den domfelte sone hjemme. Dette er også et av hovedformålene med straffegjennomføringsmåten, jfr. punkt 3.3. Ifølge den andre KRUS rapporten var prosenten på tilbakefall til ny ubetinget dom ved måling i 2008 og 2009 på ca. 10%⁵⁹. Men det fremkommer av rapporten at tilbakefall er vanskelig å måle. Dette på grunn av mange forhold, blant annet at tilbakefallsprosenten varierer i tilknytning til lovbruddene. Noen kategorier med lovbrudd har langt høyere tilbakefall enn gjennomsnittet, mens andre har lavere. Ferske tall fra Kriminalomsorgsdirektoratet viser en tilbakefallsprosent på 7,5 %⁶⁰. Tilbakefallsprosenten generelt i kriminalomsorgen er cirka 20%⁶¹.

⁵⁷ Ot. Prp. Nr. 31 s. 42.

⁵⁸ Ot. Prp. Nr. 31 s. 41-43.

⁵⁹ KRUS rapport 2 s. 16

⁶⁰ Vedlegg 2 side 2.

⁶¹ Vedlegg 2 side 2.

I tillegg til de nevnte vilkårene må kriminalomsorgen kontinuerlig undersøke om det er sikkerhetsmessige betenkeligheter ved gjennomføringen av straffen, jfr. straffegjennomføringsloven § 3, samt vurdere om formålet med straff blir tilstrekkelig ivare tatt ved å la en person sone hjemme, jfr. straffegjennomføringsloven § 2.

Dersom disse vilkårene er oppfylt er det likevel noen forutsetninger som også må være oppfylte for at den domfelte skal få innvilget søknad om fotlenkesoning. Disse vil nå beskrives.

3.4.2 Forutsetninger

Forutsetningene fremkommer av straffegjennomføringsloven § 16 tredje ledd. Her står det at det er en forutsetning for gjennomføring av straff utenfor fengsel at domfelte skal ha fast bopel og være sysselsatt i form av arbeid, opplæring eller andre tiltak. Videre står det at den domfelte skal unnlate å bruke rusmidler, bedøvelsesmidler, hormonpreparater eller andre kjemiske stoffer som ikke er lovlig foreskrevet.

Fast bopel

Det at lovgiver har valg begrepet fast bolig, og ikke bare bolig, er et tegn på at boligsituasjonen må ha preg av varighet og kontinuitet. Det er altså ikke tilstrekkelig å bo i campingvogn eller på et vandrerhjem. I forskriften § 7-3 står det at den domfelte må ha tilgang til «egnet» bolig med elektrisitet og mulighet for en telefonforbindelse. For å finne ut nærmere om hva som er å anse som en egnet bolig må det sees hen til retningslinjene. På side fem i retningslinjene står det at det som er avgjørende for om en bolig er egnet skal være om kriminalomsorgen kan foreta en effektiv kontroll av den domfelte i boligen. Forskriften § 7-3 sier at den domfelte må være villig til å motta besøk i boligen av kriminalomsorgen.

I utgangspunktet skal den domfelte bo i samme bolig som ved igangsettelsen av soningen, men flytting godtas dersom den nye boligen også er å anse som egnet. Dersom den domfelte deler en andel av sin bolig med andre personer som han ikke er samboer med, typisk studenthybler, er boligen ikke egnet, jfr. retningslinjene side fem.

Det er en også en forutsetning at eventuelle andre som bor i boligen samtykker til at domfelte får sone hjemme, jfr. forskriften § 7-3 tredje ledd. Det sendes da et informasjonsskriv til de andre i boligen, og de må møte til en obligatorisk samtale med kriminalomsorgen før de kan avgi samtykke. Dette er for at kriminalomsorgen skal forsikre seg om at vedkommende har forstått hva samtykket innebærer. Dette samtykket kan når som helst trekkes tilbake.

Syssetting

Den domfelte må være sysselsatt i form av arbeid, opplæring eller tiltak. Et av kravene til syssettingen er ifølge forskriften § 7-4, at den domfelte kan kontrolleres på en god nok måte. Det er mange mennesker som har yrker som vanskelig kan kombineres med en soning med fotlenke. For eksempel vil det være vanskelig å kontrollere hvor en tømmerhugger befinner seg, eller enda verre, en helikopterpilot. Her kan det knyttes et eksempel til tidligere omtalte Northug. Det kan bli vanskelig å kontrollere hvor han er dersom han skal være ute i skiløypa og trene. En måte å løse det på kan være at en trener alltid må holde følge med han, men da belastes på en måte også treneren. Eventuelt kan kriminalomsorgen fastsette som særlig vilkår at Northug bare kan trene innendørs for perioden med elektronisk kontroll. Poenget er at syssettingsvilkåret må vurderes konkret i det enkelte tilfellet.

Syssetting i andre land er ikke tillatt, jfr. forskriften § 7-4.

Det fremkommer av retningslinjene side 9 hva kriminalomsorgen godkjenner som syssetting. Her nevnes arbeid, opplæring eller andre tiltak som holder domfelte i en hensiktsmessig aktivitet. Disse andre tiltak kan f. eks. være poliklinisk behandling i regi av helsemyndighetene eller frivillig arbeid for en organisasjon. Det fremkommer at en aktivitet som ville blitt godkjent som samfunnsnyttig tjeneste under gjennomføring av samfunnsstraff også skal godkjennes som syssetting ved fotlenkesoning.

Syssettingen må være på minst 20 timer og maks 45 timer per uke, jfr. retningslinjene side 10.

Den domfelte skal informere syssettingsstedet om at han gjennomfører fotlenkesoning, og det skal oppnevnes en kontaktperson som kan rapportere til kriminalomsorgen om fravær.

Avstå fra bruk av rusmidler

Domfelte skal i tillegg unnlate å bruke rusmidler, bedøvelsesmidler, hormonpreparater eller andre kjemiske stoffer som ikke er lovlig foreskrevet. Den domfelte skal avgi urin- og utåndingsprøve den dagen fotlenkesoningen starter. Kriminalomsorgen kan utføre undersøkelser for å kontrollere om den domfelte har benyttet seg av rusmidler, jfr. straffegjennomføringsloven § 29.

I tillegg til nevnte vilkår og forutsetninger kan kriminalomsorgen knytte spesielle vilkår til enkelte domfelte. Hvilke særvilkår som passer for den enkelte domfelte avhenger av hva som

vil ha best individualpreventiv virkning. Hva kriminalomsorgen kan fastsette som vilkår skal i det følgende gjennomgås.

3.4.3 Særlige vilkår fastsatt av kriminalomsorgen

Straffegjennomføringsloven § 16 fjerde ledd lyder:

«Dersom det fremstår som nødvendig for en sikkerhetsmessig forsvarlig gjennomføring av straffen utenfor fengsel, skal kriminalomsorgen fastsette særlige vilkår. Kriminalomsorgen kan blant annet fastsette at domfelte skal

- a) gjennomgå behandling*
- b) delta i program*
- c) innta antabus⁶² eller andre foreskrevne medikamenter,*
- d) overholde bestemmelser om oppholdssted, eller*
- e) unnlate å ha samkvem med bestemte personer.»*

Dersom den domfelte nekter å godta de særlige vilkårene kriminalomsorgen fastsetter kan søknaden avslås. Det kan være mange grunner til at en søknad om fotlenkesoning avslås. Noen av disse grunnene skal i det følgende beskrives.

3.4.4 Hvem er avskåret fra å sone med fotlenke?

Straffegjennomføringsloven § 3 sier at all gjennomføring av straff skal være sikkerhetsmessig forsvarlig. Kriminalomsorgen må derfor i hvert tilfelle vurdere om det er sikkerhetsmessige betenkeligheter ved å la en domfelt sone med fotlenke. De sikkerhetsmessige betenkelighetene vil typisk være at det er sannsynlig at den domfelte begår ny kriminalitet eller rømmer mens han er under kriminalomsorgens ansvar. Dersom en domfelt tidligere har rømt fra fengsel vil han nok automatisk være avskåret fra å sone med fotlenke. Det står i retningslinjene at behovet for samfunnsbeskyttelse skal tillegges stor vekt og skal inngå som en viktig del av vurderingen⁶³.

I følge forskriften § 7-3 fjerde ledd skal en domfelt nektes soning med fotlenke dersom det anses *utilrådelig* å innvilge det. Hva som skal vektlegges i en slik utilrådelighetsvurdering fremkommer av retningslinjene side 6. Det skal tas hensyn til den type lovbrudd domfelte er dømt for, den domfeltes straffehistorikk, alvorlighetsgraden ved det straffbare forhold, hvem det straffbare forholdet er begått mot, hvor lang tid det er gått siden det straffbare forholdet ble begått og den allmenne rettsoppfatning. I tillegg skal det tas hensyn til fornærmede og pårørende, spesielt dersom de bor i samme nabolag som den domfelte. Det skal også tas hensyn til om den domfelte tidligere er straffet for forhold som ville utelukket soning med

⁶² Antabus er ifølge Felleskatalogen et avvenningsmiddel ved alkoholisme.

⁶³ Retningslinjene side 6 under utilrådelighetsvurderingen.

fotlenke (se nedenfor). Domfeltes alder, helsesituasjon og generell oppførsel er også med i utilrådelighetsvurderingen.

Dersom den domfelte opptrer truende, ruset eller unnlater å medvirke til saksforberedelsen, skal han som hovedregel anses som uegnet for straffegjennomføring med elektronisk kontroll, jfr. retningslinjene side 6 og 7.

Det fremkommer videre av forskriften § 7-3 fjerde ledd at det som hovedregel ikke innvilges soning i hjemmet for domfelte hvor lovbruddet er gjennomført i eget hjem, eller mot medlemmer av husstanden. Heller ikke i tilfeller der lovbruddet dreide seg om alvorlig vold eller sedelighetskriminalitet skal hjemmesoning innvilges. Hvis den domfelte er dømt for volds- eller seksuallovbrudd mot medlemmer av husstanden skal soning hjemme med elektronisk kontroll aldri innvilges, jfr. forskriften § 7-3. Forvaringsdømte og bøtesonere skal heller aldri innvilges fotlenkesoning, jfr. retningslinjene side 3.

Dersom formålet med straffen taler mot det, skal det ikke innvilges fotlenkesoning. Dette forstås som at dersom soning med fotlenke ikke har allmennpreventive eller individualpreventive virkninger skal søknad avslås.

Utlendinger som er besluttet utvist fra landet er avskåret fra å sone med fotlenke, jfr. forskriften § 7-2 fjerde ledd.

3.4.5 Brudd på vilkår eller forutsetninger

Det er kriminalomsorgen som skal undersøke om den domfelte overholder forutsetningene og de fastsatte vilkårene, jfr. straffegjennomføringsloven § 16 sjette ledd. Det er altså opp til kriminalomsorgen å undersøke om den domfelte unnlater å f.eks. bruke rusmidler, eller er til stede på arbeid. Det fremkommer videre av sjette ledd at brudd på vilkår eller forutsetninger medfører at bestemmelsene om tilbakeføring til fengsel etter straffegjennomføringsloven § 14 sjette og sjuende ledd skal gjelde. I straffegjennomføringsloven § 14 sjuende ledd står det at en domfelt som gjennomfører straff utenfor fengsel kan tilbakeføres til fengsel dersom forutsetningene eller vilkårene brytes. Dette gjelder også dersom det er sannsynlig at domfelte har begått eller vil begå en ny straffbar handling eller unndra seg gjennomføringen. Hvis den domfelte utviser uakseptabel adferd, eller med vilje skader overvåkingsenheten (fotlenken) kan det også være grunnlag for overføring til fengsel, se retningslinjene side 14.

Dersom den domfelte bryter vilkår fastsatt av kriminalomsorgen, er det opp til kriminalomsorgen å vurdere alvorlighetsgraden av bruddet og å avgjøre hvilken reaksjon bruddet skal få, jfr. forskriften § 7-7.

3.4.6 Spesielle vilkår knyttet til mindreårige

Kriminalomsorgen skal alltid og på eget initiativ vurdere om domfelte under 18 år oppfyller vilkårene for å gjennomføre straff utenfor fengsel med fotlenke, jfr. straffegjennomføringsloven § 16 annet ledd. Denne plikten til å vurdere fotlenkesoning gjelder kontinuerlig under soningen⁶⁴.

For domfelte under 18 år gjelder ikke vilkåret om at den idømte fengselsstraff eller resterende tid frem til forventet løslatelse skal være inntil fire måneder. Hvor lang tid en mindreårig domfelt kan sone med fotlenke skal tilrettelegges etter en individuell vurdering, jfr. retningslinjene side 4. Det fremkommer videre av retningslinjene at begrensningene knyttet til hvilke lovbrudd som avskjærer muligheten for fotlenkesoning heller ikke gjelder når den domfelte er mindreårig samt at bofellesskap kan godkjennes som bolig.

De spesielle vilkårene knyttet til mindreårige kom inn i straffegjennomføringsloven § 16 etter en lovendring i 2012⁶⁵. Bestemmelsen innebærer ikke at alle mindreårige får sone med fotlenke. Om den domfelte får sone med fotlenke må «*vurderes konkret i hvert enkelt tilfelle, der også hensynet til barnets beste inngår*»⁶⁶.

Som nevnt ovenfor skal det mye til for at domstolene velger ubetinget fengsel for mindreårige. Hvis domstolene likevel velger ubetinget fengsel for en mindreårig må det være en god grunn til det, og det må være siste utvei. Hvis kriminalomsorgen i etterkant av domstolenes vurdering velger å la en domfelt mindreårig sone hjemme vil det kunne oppfattes som en undergraving av domstolens legitimitet. Dette kan være grunnen til at det til at det til dags dato ikke er noen mindreårige som har sonet med fotlenke i Norge⁶⁷, men det kan også komme av at endringen i loven bare er to år gammel. Det gjenstår derfor å se hvordan det vil gå dersom en mindreårig domfelt får sone med fotlenke.

⁶⁴ Prop.135 L (2010-2011) Endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, konfliktrådsloven m.fl. (barn og straff), 14.9 Til § 16.

⁶⁵ Lov 20.01.2012 nr. 6 om endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, konfliktrådsloven m.fl. (barn og straff).

⁶⁶ Prop.135 L (2010-2011) Endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, konfliktrådsloven m.fl. (barn og straff), 14.9 Til § 16.

⁶⁷ Vedlegg 2 side 2

3.5 Bruk av fotlenkesoning i Norge

Da prøveordningen med fotlenkesoning startet i 2008 var det 130 plasser tilgjengelig. Etter den siste utvidelsen i mai 2014 har kriminalomsorgen nå teknisk utstyr til at 342 personer kan sone med fotlenke til enhver tid⁶⁸.

Det fremkommer av den første KRUS rapporten at det i de to første årene med fotlenkesoning var nesten 1700 domfelte som gjennomførte straff på denne måten⁶⁹. Nå er tallet oppe i over 8300⁷⁰. Ingen av disse er mindreårige⁷¹.

Av de nesten 8300 som har gjennomført fotlenkesoning er ca. 18 % delgjennomførere⁷². Det vil si at ca. 1500 personer har sonet siste del av en lengre dom hjemme med fotlenke.

I 2013 var det 1888 innsatte hvor fotlenkesoning ble igangsatt⁷³. Av disse var det bare 90 personer som ble tilbakeført til fengsel på grunn av brudd på vilkår eller forutsetninger⁷⁴. I følge kriminalomsorgen dreier bruddene seg hovedsakelig om «inntak av mindre mengder alkohol eller brudd på avtaler med kriminalomsorgen»⁷⁵. Dette viser at viljen til å oppfylle vilkårene og forutsetningene er høy blant de domfelte.

Det fremkommer av Torbjørn Skardhamars rapport *Straffegjennomføring med elektronisk kontroll i Norge, konsekvenser for straffedes sysselsetting*, 14/2013 (heretter Skardhamars rapport), at 47,5 % av de som helgjennomførte med elektronisk kontroll i 2011 var dømt for trafikkforbrytelser⁷⁶. Videre var 13,2 % dømt for promillekjøring. Det er derfor svært mange som er dømt for lovbrudd i tilknytning til trafikken som soner hele sin straff med fotlenke. Imidlertid er det også 17,3 % som er dømt for økonomisk kriminalitet. For delgjennomførerne er tallene ifølge Skardhamars rapport noe annerledes. Her står økonomisk kriminalitet for 40,7 %, og narkotika for 25,9%⁷⁷. I tillegg er 15,6 % dømt for vold og trusler. Felles for både hel- og delgjennomførerne er at det er ressurssterke domfelte. De har jobb, de har fast bolig og i mange tilfeller familie. I Skardhamars rapport skriver han at de som gjennomfører straff med elektronisk kontroll gjennomgående er bedre stilt enn øvrige straffede i fengsel ved at

⁶⁸ Se vedlegg 2 side 1.

⁶⁹ KRUS rapport 1 sidene 7-9.

⁷⁰ Se vedlegg 2: faktaark fra Kriminalsdirektoratet.

⁷¹ Vedlegg 2 side 2.

⁷² Vedlegg 2 side 1.

⁷³ Vedlegg 2 side 1.

⁷⁴ Vedlegg 2 side 1.

⁷⁵ Vedlegg 2 side 1.

⁷⁶ Skardhamars rapport side 15.

⁷⁷ Skardhamars rapport side 15.

«de har høyere utdanningsnivå, høyere andel i arbeid før straffgjennomføring, lavere andel som mottar økonomisk sosialhjelp og de har høyere yrkesinntekt.»⁷⁸.

I følge tall fra kriminalomsorgen er tilbakefallsprosenten for nye lovbrudd innen to år på 7,5% ved fotlenkesoning⁷⁹. Tilbakefallsprosenten ellers i kriminalomsorgen er på ca. 20 %⁸⁰. Dette er en betydelig forskjell.

⁷⁸ Skardhamars rapport side 4, sammendrag, tredje avsnitt.

⁷⁹ Vedlegg 2 side 2.

⁸⁰ Vedlegg 2 side 2, evaluering.

4 Kan og bør ordningen med fotlenkesoning utvides?

4.1 Innledning

Svaret på spørsmålet om ordningen med fotlenkesoning *kan* utvides er ganske klart ja. Stortinget kan vedta en endring i loven dersom det er flertallets vilje, jfr. Grunnloven § 49. På hvilken måte ordningen kan utvides er derimot ikke like klart. Dette drøftes nærmere nedenfor.

På spørsmålet om ordningen *bør* utvides er det mange hensyn som gjør seg gjeldende. Noen hensyn vil komme i konflikt med hverandre; for eksempel vil hensynet til samfunnets trygghet stå opp mot hensynet til best mulig rehabilitering av den enkelte.

I Norge er formålet med straffegjennomføringen at straffen skal gjennomføres på en måte som; tar hensyn til formålet med straffen, motvirker nye straffbare handlinger, er betryggende for samfunnet og innenfor nevnte rammer sikrer den innsatte tilfredsstillende forhold, jfr. straffegjennomføringsloven § 2. Det er de hensynene som fremkommer i straffegjennomføringsloven § 2 som søkes oppfylt ved gjennomføring av straff i Norge, og de er bakteppet for all straffegjennomføring. Mange av hensynene glir inn i hverandre. For eksempel er et av formålene med straff avskrekking på det individuelle nivå. Dersom avskrekkingen fungerer individuelt sett, vil antallet domfelte som får tilbakefall være lavt. Det hadde ikke vært nødvendig å ha motvirkning av tilbakefall som eget hensyn, men det er likevel tatt med i formålsparagrafen. Dette tolker jeg som en måte å poengtere at tilbakefall skal vektlegges tungt i straffegjennomføring. Det vil derfor behandles nedenfor, både under hensynet til formålet med straff og som et eget hensyn etter det.

I forarbeidene til straffegjennomføringsloven kom det frem en del kritikk mot fotlenkesoning⁸¹. Denne kritikken gikk blant annet på at familiens bolig i praksis skulle gjøres om til et fengsel, og hvor ulik straffen vil føles for den domfelte ettersom hvilken bostandard han har. Videre ble det fremhevet at denne typen straffegjennomføring ikke burde brukes på gjengangere eller de som er dømt for volds- eller sedelighetskriminalitet. Denne kritikken vil også få betydning ved en eventuell utvidelse av ordningen.

⁸¹ Innst. S. Nr. 6 (1998-1999) del 4.7.2, komiteens merknader.

4.2 På hvilken måte kan ordningen med fotlenkesoning utvides?

Mange land har valgt andre bruksområder for fotlenker i strafferettspleien enn det vi har i Norge, jfr. punkt 3. Det er ikke andre bruksområder som nå skal behandles, men derimot på hvilken måte vilkårene og forutsetningene kan endres slik at en videre krets domfelte kan få muligheten til å sone med fotlenke. Slik jeg ser det kan ordningen utvides på tre måter. Disse utvidelsene kan gjennomføres sammen eller hver for seg. Utvidelsene kan gjennomføres i en prøveperiode på to år, for så å vurderes gjennomført kontinuerlig.

Utvidelse av tidsvilkåret

Etter nåværende ordning er vilkåret at hele den ubetingede fengselsstraffen, eller den resterende tiden frem til løslatelse er inntil fire måneder. Det står i forarbeidene at det i utprøvningsfasen burde være «en maksimal grense på fire måneder for perioden med elektronisk kontroll»⁸². Som nevnt ovenfor var fotlenkesoning et prøveprosjekt når det ble innført i 2008. Denne prøveperioden er nå over, og tidsvilkåret har ikke blitt utvidet etter dette.

Det fremstår som noe uklart hvorfor akkurat fire måneder ble valgt. I forarbeidene blir rettstilstanden rundt fotlenkesoning til to av våre naboland; Danmark og Sverige, inngående beskrevet⁸³. Danmark har en ordning hvor fotlenkesoning brukes på de som har dommer på inntil tre måneder (og ordningen er begrenset til brudd på veitrafikklovgivning og lovbrystere i aldersgruppen 15-25 år). Sverige har en ordning hvor fotlenkesoning brukes på de som har dommer på inntil seks måneder, eller seks måneder igjen av en lengre dom. Under arbeidet med lovendringen mente Justisdepartementet at ordningen her til lands burde begrenses til fire måneder både for hel- og delgjennomførere⁸⁴, men det fremkommer ikke hvorfor akkurat fire måneder ble valgt. Det er nærliggende å anta at det var en form for mellomløsning mellom den svenske og den danske modellen. Det står i forarbeidene at den effektive soningstiden med elektronisk fotlenke i Sverige er fire måneder og ikke seks måneder⁸⁵. Dette på grunn av svenskens regler om prøveløslatelse. Det kan være denne effektive soningstiden på bare fire måneder som ble det avgjørende for valget her.

Tidsvilkåret kan utvides til å gjelde ubetingede fengselsstraffer på inntil seks måneder, som i Sverige. Dette kan gjøres både på hel- og delgjennomførere. En utvidelse av tidsvilkåret vil

⁸² Ot. Prp. Nr. 31, 6.3.7 nærmere om målgruppe og vilkår for gjennomføring.

⁸³ Ot. Prp. Nr. 31, 6.3.3 Hvor brukes elektronisk overvåking.

⁸⁴ Ot. Prp. Nr. 31, 6.3.7 Nærmere om målgruppe og vilkår for gjennomføring

⁸⁵ Ot. Prp. Nr. 31, 6.3.3 Hvor brukes elektronisk overvåking, tekst under tabell 6.1.

åpne mulighetene for å frigi fengselsplasser slik at soningskøen går ned, samt å starte den rehabiliterende overgangen fra fengsel til samfunn tidligere enn det nå er mulig for de domfelte som har dommer på over seks måneder.

Særstilling for domfelte under 25 år som ikke er tidligere straffedømt

Domfelte under 18 år står i en særstilling når det kommer til fotlenkesoning. Tidsvilkåret gjelder ikke for disse domfelte, og det er kriminalomsorgen på eget initiativ som skal kontrollere om de oppfyller vilkårene, jfr. straffegjennomføringsloven § 16 annet ledd.

Denne ordningen for unge lovbyggere kan utvides til å gjelde også litt eldre domfelte.

Aldersgrensen kan for eksempel settes ved 23 år eller eventuelt 25 år. For aldersgruppen 18 - 23 (25) år kan særstillingen være avgrenset til de som ikke er tidligere straffedømt.

Frihetsberøvelse av domfelte under 18 år skal bare skje dersom det er særlig påkrevd, jfr. strl. § 18. En slik bestemmelse er det ikke for domfelte mellom 18 og 23 (25) år. Unge mennesker er i en sårbar situasjon. Evnen til å vurdere konsekvenser av egne handlinger er vanligvis lavere hos denne gruppen mennesker enn de som er litt eldre. I tillegg er nettverket av venner og familie viktig. Ved å sone hjemme har de muligheten til å opprettholde dette nettverket på en bedre måte enn ved å sone i fengsel. Soning med fotlenke kan være det som hindrer at de faller inn i et liv med kriminalitet, noe som bør vektlegges tungt.

Bruk av GPS-teknologi

En av forutsetningene for å kunne sone med fotlenke er at den domfelte har en egnet bolig. Det er ikke alle domfelte som har en bolig som er ansett som egnet, og noen har ikke en bolig i det hele tatt. For disse domfelte kunne en løsning være å bruke en annen form for teknologi enn den som brukes i dag. Som presentert under punkt 3.3 er det to måter å bruke teknologien ved elektronisk kontroll på. Teknologien som brukes nå er kontroll av om den domfelte er i boligen hans når han skal være der. Den andre metoden er GPS-teknologi som overvåker den domfelte kontinuerlig. Ved å bruke GPS-teknologi på denne gruppen domfelte trenger de ikke en egnet bolig, de kan overvåkes kontinuerlig. Dette er også mulig overfor de domfelte som kriminalomsorgen er litt i tvil om når det kommer til utilrådelighetsvurderingen; GPS-teknologien gir en langt større sikkerhet. Det kreves imidlertid mer ressurser for å drive denne formen for overvåkning. Økonomiske hensyn må dermed vurderes opp mot muligheten for reell rehabilitering og mindre tilbakefall.

De tre ovennevnte utvidelsesmåtene bør bare gjennomføres dersom hensynene for en utvidelse er sterkere enn hensynene imot. Jeg har tatt utgangspunkt i formålet med

straffegjennomføring for å utlede hvilke hensyn som er relevant for vurderingen, og vil i det følgende gå igjennom dem.

4.3 Blir formålet med straff tilstrekkelig ivaretatt dersom ordningen med fotlenkesoning utvides?

Første del av formålsparagrafen til straffegjennomføringsloven sier at straffen skal gjennomføres på en måte som tar hensyn til *straffens formål*, jfr. straffegjennomføringsloven § 2. I forarbeidene til straffegjennomføringsloven står det at formålet med straff, i sammenheng med straffegjennomføring, skal forstås som «*samfunnets formål med å ilegge straff for uønskede handlinger*»⁸⁶. Ved utformingen av formålsparagrafen etterlyste imidlertid flere høringsinstanser en presisering av begrepet «formålet med straff» i denne sammenhengen⁸⁷. Departementet svarte det følgende: «*Å ta hensyn til formålet med straffen innebærer etter departementets oppfatning at kriminalomsorgen også må ta hensyn til den alminnelige rettsoppfatningen, og ikke sikkerhetsmessige forhold alene, ved vurdering av hvordan straffen skal gjennomføres.*»⁸⁸. Måten departementet har uttalt seg på fremstår som noe uklar. Dersom det bare er den alminnelige rettsoppfatning og sikkerhetsmessige hensyn som skal vektlegges, utelukkes de individuelle hensynene. Etter de relative straffeteoriene er det samfunnets nytteverdi som er det essensielle ved pålegging av straff. Samfunnets nytte av straff og allmennhetens rettsoppfatning kan være i motstrid. Grunnen til at vi som samfunn pålegger straff ble behandlet under punkt 2, og straffens formål spesifikt under punkt 2.2. Samfunnets formål med å ilegge straff er, i grove trekk, allmennprevensjon og individualprevensjon. Dersom individualprevensjon utelukkes er det ikke samfunnets formål med å ilegge straff det skal tas hensyn til, men bare rettsoppfatningen til allmennheten. Dersom dette var hensikten burde paragrafen vært utformet som; «*Straffen skal gjennomføres på en måte som tar hensyn til den alminnelige rettsoppfatning, som motvirker nye straffbare handlinger, som er betryggende for samfunnet og som innenfor disse rammene sikrer de innsatte tilfredsstillende forhold.*». Imidlertid er ikke paragrafen utformet på denne måten. Dette tolker jeg som at de individuelle hensynene skal vektlegges, men at de skal vike for den allmenne rettsoppfatning dersom det er motstrid mellom dem. Jeg vil derfor vurdere både allmenn- og individualpreventive hensyn.

⁸⁶ Ot. Prp. Nr. 5 (2000-2001) Om lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven) (heretter Ot. Prp. Nr. 5) 13.1 Til § 2 formål.

⁸⁷ Ot. Prp. Nr. 5, 5.1.5

⁸⁸ Ot. Prp. Nr. 5, 5.1.5 Departementets merknader

Ivaretagelse av allmennpreventive hensyn

Allmennpreventive hensyn knyttet til fotlenkesoning vil primært være om soningsmåten anses som tilstrekkelig avskrekkende til at folk flest avstår fra å begå straffbare handlinger.

Det er kriminalomsorgen som avgjør hvem som får sone med fotlenke. Det er ikke slik at alle som får en dom på fire måneders ubetinget fengsel automatisk får sone hjemme med elektronisk kontroll. Enkelt personer kan dermed ikke forutse om de får sone med fotlenke eller ikke før en straffbar handling begås. Dette betyr at allmennheten ikke kan vurdere om fotlenkesoning er en så lett måte å sone på at de synes det er verd risikoen for å bli oppdaget og dermed begår en kriminell handling.

Allmennprevensjonens avskrekkende virkning er vanskelig å måle opp mot utførte kriminelle handlinger. Straffetrusselen er den samme, og straffereaksjonen er også den samme. Det er selve gjennomføringen av straffen som blir litt annerledes, trusselen om ubetinget fengsel er fremdeles tilstede. Det kunne stilt seg annerledes dersom det var domstolene som avgjorde spørsmålet om hvem som får sone med fotlenke. Hvis kompetansen var lagt til domstolene ville avgjørelsene vært offentlig tilgjengelige og forutsigbarheten kunne derfor bli styrket. Så lenge avgjørelsesmyndigheten er tillagt kriminalomsorgen, er det derimot vanskelig å se noen måter en utvidelse av fotlenkesoning vil kunne medføre en svekkelse av den allmennpreventive delen av formålet med straff.

Ivaretagelse av individualpreventive hensyn

Individualprevensjon generelt ble behandlet under punkt 2. Der fremkommer det at individualprevensjon har tre sider; uskadeliggjøring, avskrekking og forbedring. Hvordan en utvidelse av fotlenkesoning potensielt kan påvirke de tre sidene skal nå drøftes.

Uskadeliggjøring

Det er noen mennesker som er så farlige for resten av samfunnet at de må uskadeliggjøres ved å holdes borte fra andre mennesker. Her kan det oppstå et problem dersom flere får sone med fotlenke. Den domfelte er tross alt fri i samfunnet igjen. Han blir til en viss grad overvåket, men muligheten for at han begår nye straffbare handlinger er utvilsomt større dersom han har reell mulighet til å gjøre det. Et skrekkeeksempel her er en domfelt som på veien fra fengselet til sitt hjem hvor han skulle påbegynne fotlenkesoning begikk seksuelle overgrep mot to mindreårige jenter⁸⁹. Dette skjedde i 2011 etter at mannen hadde sonet tre år i Ålesund fengsel, etterfulgt av tre år i Berg fengsel. Imidlertid er dette en svært spesiell sak.

⁸⁹ <http://www.tb.no/nyheter/slapp-ut-etter-seks-ar-forgrep-seg-pa-to-jenter-samme-dag-1.8330795>.

Den domfelte i nevnte sak hadde, ifølge artikkelen på [tb.no](http://www.tb.no)⁹⁰, fått bruke internett mens han satt i fengsel, og på den måten hadde han avtalt å møte jentene han plukket opp da han ble sluppet ut. Straffegjennomføringsloven § 30 sjuende ledd sier at kriminalomsorgen kan gi den innsatte tilgang til elektronisk kommunikasjon dersom sikkerhetsmessige grunner og hensynet til en forsvarlig ressursbruk ikke taler mot det. Den domfelte i nevnte sak satt inne for blant annet brudd på straffeloven § 196 etter å ha kommet i kontakt med unge jenter over internett⁹¹. Mannen var også tiltalt for besittelse av barnepornografi i forbindelse med rettsaken, men dette tiltalepunktet ble frafalt av aktor under hovedforhandlingen⁹². Dette er utvilsomt en domfelt som aldri burde fått benytte internett, og sikkerhetsmessige grunner taler klart mot at han skulle fått tilgang til internett. Videre er hovedregelen at de som er dømt for volds- og seksuallovbrudd ikke får sone med fotlenke. Dette var altså et menneske som ikke burde fått innvilget sin søknad om fotlenkesoning i utgangspunktet. Kriminalomsorgen gjorde etter min mening en feil i dette tilfellet.

Søknadene om fotlenkesoning avgjøres av mennesker, og alle kan gjøre feil. Denne feilmarginen må vurderes opp mot risikoen som skapes ved at mennesker som fremdeles kan være farlige kommer ut i samfunnet igjen. Slik jeg ser det bør ikke individualprevensjonens uskadeliggjørende side bli svekket dersom ordningen utvides. Kriminalomsorgen har en plikt til å vurdere alle søkere, og kan avslå søknader dersom det er utilrådelig å la den domfelte sone hjemme, jfr. forskriften § 7-3 fjerde ledd. Denne plikten forblir den samme, vurderingen må bare tas litt tidligere enn før.

Avskrekking og forbedring

Den beste måten for å kontrollere om fotlenkesoning har en ønsket effekt på den avskrekkende og rehabiliterende delen av individualprevensjonen er å se på tilbakefallsprosenten. Dersom individualprevensjonen fungerer som den skal, bør antallet tidligere domfelte, som har sonet med fotlenkesoning, og som begår ny kriminalitet være lav. Lavt tilbakefall gjenspeiler at de domfelte har blitt tilstrekkelig avskrekket fra å begå nye kriminelle handlinger, eller at de har oppnådd en forståelse for hvorfor de ble straffet i utgangspunktet. Tilbakefallsprosenten for fotlenkesonere er på ca. 7,5%⁹³. Vurdert opp mot tilbakefallsprosenten på 20 % generelt hos kriminalomsorgen er forskjellen stor.

⁹⁰ <http://www.tb.no/nyheter/slapp-ut-etter-seks-ar-forgrep-seg-pa-to-jenter-samme-dag-1.8330795>.

⁹¹ LF-2006-156711.

⁹² LF-2006-156711.

⁹³ Se punkt 3.4 og 3.5 for mer om tilbakefall.

Om tilbakefallsprosenten for fotlenkesoning er så lav fordi de domfelte har blitt rehabilitert eller avskrekket fra å begå nye kriminelle handlinger er vanskelig å vite. Å sammenligne tallene byr på utfordringer siden det bare er noen utvalgte få som får sone med fotlenke. Det er mulig at de som får sin søknad innvilget ikke ville hatt tilbakefall uansett, og at dette dermed gjør tilbakefallsprosenten lavere enn for de som er innsatt i fengsel. Likevel er forskjellen tankevekkende.

Den alminnelige rettsoppfatning

Det fremkommer av forarbeidene at: «I enkelte situasjoner vil individuelle hensyn måtte vike, fordi det kan antas å stride mot den alminnelige rettsoppfatningen»⁹⁴. Dette betyr at selv om sannsynlighet er større for at en domfelt blir rehabilitert dersom han soner hjemme må han sone i fengsel dersom folk flest mener at det blir feil at han skal sone hjemme.

På den ene siden er det mange som anser fotlenkesoning som en lett soning, og at de domfelte slipper billig unna. Den domfelte kan være hjemme, og i manges øyne bare drikke kaffe og spille Playstation.

På den annen side er det viktig at lovbrøtere får straff, og når de må gjennomføre straffen innenfor rimelig tid roer det ned sinnet til folk. Fotlenkesoning er et godt alternativ til å ha domfelte i soningskø over lengre tid. Mange anser det som bedre at de domfelte får en eller annen form for straff enn at de bare går og venter. Da er de under en form for kontroll i stedet for å være helt fri.

Det vil bli en vurdering i det enkelte tilfelle om det strider mot den alminnelige rettsoppfatning å la en domfelt sone med fotlenke. Hva vedkommende er dømt for, vil bli vesentlig i den vurderingen. Det er lettere for allmennheten å akseptere at en person som har begått lovbrudd i trafikken får sone hjemme, enn for eksempel at en person som har begått innbrudd får det samme. Noen lovbrudd er ansett som mer «akseptable» enn andre i vårt samfunn, og det er lettere å godta at personer som har begått slike lovbrudd får være blant oss.

⁹⁴ Ot. Prp. Nr. 5, Til § 2 Formål.

4.4 Vil en utvidelse av ordningen med fotlenkesoning føre til mindre tilbakefall?

Det fremkommer av den første KRUS- rapporten at en evaluering av delgjennomføring i Sverige viste positive funn innenfor tilbakefall ved fotlenkesoning i forhold til de som avsluttet straffen i fengsel⁹⁵. Dette har spesiell betydning for den første foreslåtte utvidelsen, at tidsvilkåret utvides til seks måneder. Av denne evalueringen kom det frem at særlig de eldre og de som var tidligere straffedømte hadde et lavere tilbakefall enn de som sonet hele straffen på anstalt. Dette er en viktig observasjon siden fotlenkesoning først og fremst var ment spesifikt for de domfelte som ikke var straffedømt tidligere. Tanken var å hindre at disse kom inn i skadelige miljø dersom de ble satt i fengsel⁹⁶. Nå viser altså undersøkelser at de eldre og tidligere straffedømte er de som har minst tilbakefall. Hvis fotlenkesoning kan bidra til å snu livet til mennesker som gjentatte ganger har hatt tilbakefall, må det bety at den individualpreventive virkningen av denne straffegjennomføringsmåten fungerer svært godt.

Den samme KRUS rapporten viser at unge domfelte i Danmark hadde et lavere tilbakefall enn forventet etter innføring av elektronisk kontroll⁹⁷. I Danmark er det bare unge domfelte som får sone med fotlenke. Det er derfor ikke mulig å kontrollere tilbakefall hos eldre. De positive tallene er ikke nødvendigvis begrenset til unge, det er mulig eldre også hadde hatt lavere tilbakefall dersom de hadde muligheten til å sone hjemme. To av våre naboland har altså hatt svært gode resultater på evaluering av tilbakefall etter endt fotlenkesoning. I Norge var tilbakefallsprosenten for de to første årene med fotlenkesoning i overkant av 10 %⁹⁸. Nå er tilbakefallsprosenten for de domfelte som har sonet med fotlenke på ca. 7,5 %⁹⁹. Det er en nedgang på 3 % på 4 år. Tilbakefallsprosenten generelt i kriminalomsorgen er på cirka 20%, jfr. vedlegg 2 side 2. Dette viser altså at tilbakefallsprosenten er halvert i forhold til resten av kriminalomsorgen, i tillegg til at det har vært en nedgang i antallet tilbakefall innenfor straffegjennomføringsmåten i seg selv. Grunnen til at det har blitt lavere tilbakefall kan skyldes mange årsaker. En av årsakene kan være at ordningen i de to første årene var en forsøksordning, men den er nå mer innarbeidet i kriminalomsorgen. Det kan være at rutine rundt oppfølging har blitt bedre.

⁹⁵ KRUS rapport 1, sammendrag side 4-5

⁹⁶ Rask reaksjon side 48

⁹⁷ KRUS rapport 1, side 5.

⁹⁸ KRUS rapport 2, sammendrag side 5.

⁹⁹ Vedlegg 2 side 2.

Det fremkommer av den andre KRUS rapporten at tilbakefallsprosenten er spesielt lavere enn gjennomsnittet for fotlenkesoning for de som har begått lovbrudd i trafikken (for veitrafikk 8%, og for promillekjøring 9,4%, opp mot gjennomsnittet som da var 10%). Dette er betydningsfullt siden disse står for over 60 % av helgjennomførerne. Det fremkommer også at de som er dømt for økonomisk kriminalitet har et tilbakefall på 8%, hvilket også er av betydning ettersom over 40 % av delgjennomførerne er dømt for dette.

Det er viktig å nevne at det ikke nødvendigvis er fotlenkesoningen som har medført nedgangen i tilbakefallsprosenten. Det kan være at de domfelte som velges til å sone med elektronisk kontroll ikke ville hatt tilbakefall uansett. Likevel er tallene så langt under gjennomsnittet at det er grunn til å tro at soning i hjemmet har en bedre rehabiliterende virkning enn soning i fengsel for mange domfelte. Det vil derfor være bedre for dem å sone hjemme.

Selv om det i mange tilfeller er bedre for den domfelte å sone hjemme, må hensynet til samfunnets trygghet være viktigere. Det neste som skal vurderes er om det er trygt nok for samfunnet som helhet å ha flere domfelte under elektronisk kontroll.

4.5 Vil en utvidelse av fotlenkesoning være trygt for samfunnet?

Faren for at den domfelte begår nye straffbare handlinger skal alltid tas med i vurderingen av hvilken straffegjennomføringsform som skal velges for den enkelte domfelte. Motstrid mellom samfunnets trygghet og den domfeltes behov skal medføre at hensynet til samfunnets trygghet veier tyngst.

Sikkerhetsmessige betenkeligheter

Det er noen skrekkeksampler på hva som kan skje dersom enkelte personer får sone med fotlenke. Det tidligere nevnte eksempelet med mannen som på veien fra fengselet gjennomførte to overgrep er nok det verste. Det er likevel viktig å huske at det i denne saken handlet om en mann som ikke burde fått innvilget sin søknad om fotlenkesoning i utgangspunktet. I tillegg skal stort sett alle innsatte i norske fengsel en eller annen gang ut i samfunnet igjen¹⁰⁰. Det er mennesker som kan bli dine nye naboer, eller dine nye kollegaer. Det kan da være bedre at de har hatt en «prøvetid» på noen måneder i stedet for å slippes rett ut av fengselet etter endt soning. Det kan være en lettere overgang til livet i samfunnet.

¹⁰⁰ Forvaringsdommer er tidsubestemte, men har en ramme på inntil 21 år, jfr. straffeloven §§ 39 c og 39 e. Hvis den domfelte fortsetter å være en fare for samfunnet kan retten avgjøre at straffen utvides med fem år. Det er ingen begrensninger i hvor mange ganger retten kan utvide straffen, slik at en forvaringsdom kan vare livet ut.

Det er svært få av de domfelte som gjennomfører sin soning i hjemmet som har brutt vilkårene og blitt overført til soning i fengsel. Av de som har blitt tilbakeført er de aller fleste tilfellene for inntak av mindre mengder alkohol¹⁰¹. Dette viser at de som er utvalgt til å sone med fotlenke stort sett forstår og innretter seg etter reglene de må overholde for å kunne sone hjemme. Dersom de har overholdt disse reglene i en periode på for eksempel seks måneder kan det være at det er lettere å fortsette å leve etter samfunnets regler når soningen er over.

Et hensyn som må vurderes er faren for at noe går galt med teknologien, enten ved at fotlenkene slutter å fungere, at de sender feil beskjeder, eller at overvåkningscentralen svikter. Dette er en fare som allerede eksisterer, men vil bli viktigere jo flere fotlenker som tas i bruk. Det må være kontinuerlig vedlikehold og oppdatering av fotlenkene.

Nedgang i soningskø

En nedgang i soningskøen kan medføre et tryggere samfunn. Soningskøen var en av hovedgrunnene til at fotlenkesoning ble innført, jfr. punkt 3.3. Før fotlenkesoning ble innført var det 2737 personer i soningskø, i oktober 2014 var det 1313¹⁰². Nedgangen i soningskøen kan ha mange forskjellige årsaker, men en av dem kan være innføringen av fotlenkesoning.

Spørsmålet blir dermed om denne nedgangen er en god grunn til å utvide ordningen.

Et eksempel på hva som kan skje dersom det tar lang tid før en domfelt blir innkalt til soning er saken om Anja Weløy Aarseth. Høsten 2013 ble Anja overfalt og drept av en mann som ventet på innkalling til soning. Denne mannen hadde ikke blitt plassert i soningskøen enda. Det fremkommer i media at kriminalomsorgen region vest like før drapet hadde en soningskø på 300 personer, og at de manglet plasser, spesielt for lukket soning¹⁰³. Hvis region vest hadde hatt flere ledige plasser, kan det reises spørsmål om drapet kunne vært unngått dersom den domfelte hadde startet soningen tidligere.

En nedgang i soningskøen er også viktig for den avskrekkende virkningen ved allmennprevensjon. Grunnen til at en nedgang i soningskøen er viktig for allmennprevensjonen er at straffen blir mer synliggjort dersom den iverksettes raskt etter dom er avsagt. Når domfelte som venter på soning begår ny kriminalitet «*svekket tilliten til straffesystemet og kriminalpolitikken*»¹⁰⁴.

¹⁰¹ Se vedlegg 2.

¹⁰² KRUS rapport 1 s. 4, og vedlegg 2.

¹⁰³ <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/aalesund-drapet/drapssiktet-hadde-ikke-faatt-dato-for-soning-av-straffen/a/10143302/>

¹⁰⁴ Rask reaksjon, side 3.

Hvis en utvidelse av fotlenkesoning medfører en frigjøring av soningsplasser kan det bidra til å gjøre samfunnet tryggere, og til at formålet med straff blir bedre ivaretatt. En nedgang i soningskøen må derfor vektlegges tungt. En annen sak er at en ved å tilby fotlenke til de «lette» kriminelle frigjør fengselsplasser og får rom for de som er dømt for mer alvorlige forhold.

4.6 Vil de innsatte få bedre soningsforhold ved å sone med fotlenke?

Straff skal gjennomføres på en måte som sikrer de innsatte tilfredsstillende forhold, innenfor de rammene som settes av formålet med straff, og de andre hensynene nevnt i straffegjennomføringsloven § 2. Hva som ligger i «tilfredsstillende forhold» vil variere fra en domfelt til en annen. I forarbeidene står det at «tilfredsstillende forhold» vil variere ettersom hvilken straffegjennomføringsform den enkelte domfelte har¹⁰⁵. Det er en konstant balansegang for kriminalomsorgen å vurdere den enkelte domfeltes individuelle behov opp mot hensynet til samfunnets sikkerhet. Tilfredsstillende forhold kan, for eksempel i avdelinger med høyt sikkerhetsnivå, bety at kriminalomsorgen legger til rette for *«å avhjelpe skadelige virkninger av isolasjonen ved å gi innsatte gode muligheter til kontakt med tilsatte, adgang til fysisk trening, tilbud om opplæring/egnet beskjeftigelse»*¹⁰⁶. For å vurdere om innsatte får bedre soningsforhold ved å sone med fotlenke må derfor de potensielle skadevirkningene først klargjøres. Etter det må det vurderes om fotlenkesoning faktisk kan føre til en nedgang i disse potensielle skadevirkningene.

Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008) (heretter stortingsmelding nr. 37) handlet om hva kriminalomsorgen kunne jobbe med for å forbedre soningsforhold, få ned soningskøen og gjøre tilbakeføringen av domfelte fra fengsel til samfunnet lettere¹⁰⁷. I nevnte stortingsmelding ramses det opp hvilke skadevirkninger et fengselsopphold kan ha. Listen over potensielle skadevirkninger er hentet fra Hammerlin, Y. & R. Kristoffersen (1998) *Habilitering som livsmestringsprosess – startsted Hassel kretsfengsel?* Oslo, KRUS. Hovedpunktene på denne listen er å miste sysselsetting, å miste kontakt med familie og venner, å komme i kontakt med narkotika og kriminelle miljøer, og til slutt negative

¹⁰⁵ Ot. Prp. Nr. 5, 13.1 Til § 2 formål

¹⁰⁶ Ot. Prp. Nr. 5, 13.1 Til § 2 formål

¹⁰⁷ St. Mld. 37, Del 7.5.1 Straffegjennomføring i fengsel, side 80-81.

konsekvenser for psyken til den domfelte¹⁰⁸. Disse vil nå bli behandlet hver for seg, og hvilken innvirkning fotlenkesoning har på de ulike punktene vil bli drøftet.

4.6.1 Risiko for å miste sysselsetting

For en domfelt er det alltid en risiko for at han kan miste jobben. Kriminalomsorgen forsøker å være smidig og tilrettelegge på best mulig måte slik at de domfelte kan beholde arbeidet sitt, men det avhenger av straffens lengde og arbeidsgivers vilje. Ved lengre straffer vil det være svært vanskelig å kunne beholde jobben. Da må arbeidsgiver være villig til å tilrettelegge det spesielt. Problemet med at den domfelte kan miste jobben er den ringvirkning det kan ha. Dersom den domfelte for eksempel har hus- og billån, vil det bli umulig å betale avdragene dersom han mister inntektsgrunnlaget. Den domfelte kan da miste sin bolig i tillegg til å miste jobben. Enkelte arbeidsplasser kan også være helt avhengige av arbeidskraften til den domfelte. Dette kan i verste fall skape, eller opprettholde kriminalitet for rett og slett å opprettholde inntekt.

Fotlenkesoning er en veldig god løsning på problematikken med å miste sysselsetting. Det er en forutsetning for å få sone med fotlenke at den domfelte er sysselsatt på en eller annen måte. Under beskrivelsen av prøveordningen med fotlenkesoning i stortingsmelding nr. 37 side 128, står det spesifikt at det er en viktig del av straffegjennomføring med elektronisk kontroll at den domfelte kan opprettholde arbeid eller skole under straffegjennomføringstiden.

En analyse utført av Torbjørn Skardhamar¹⁰⁹ for SSB viser at det skjer en liten eller ingen endring i sysselsetting i forbindelse med fotlenkesoning. Dette er positivt, for det viser at de som soner med fotlenke faktisk beholder jobbene sine. Imidlertid viser denne undersøkelsen også at det er bare en liten forskjell på bortfall av sysselsetting for de som soner korte dommer i fengsel og de som soner med fotlenke, men at de som sonet i fengsel hadde en midlertidig nedgang i sysselsetting etter soning. I denne analysen var sammenligningsgruppen (de som skulle sone i fengsel) fiktiv. Sammenligningen som fremkommer i analysen kan derfor ikke vektlegges spesielt tungt.

Den som soner med fotlenke må informere en overordnet ved sysselsettingsstedet om at han gjennomfører straff, jfr. retningslinjene side 10. Det er dermed fortsatt en mulighet for at han blir oppsagt, men sannsynligheten er klart lavere dersom han kan fortsette i jobben under soningen.

¹⁰⁸ St. Mld. 37, Del 7.5.1 Straffegjennomføring i fengsel, side 80-81.

¹⁰⁹ Skardhamars rapport, se punkt 3.5

4.6.2 Miste kontakt med familie og venner

Det kan være både positive og negative sider med å miste kontakten med det sosiale nettverket. Fordelene er at det åpner for mulighetene til å komme seg ut av et skadelig miljø. Det kan være lettere å opprettholde et liv uten kriminalitet dersom negativ påvirkning fra familie og venner fjernes.

Ulempene er at uskyldige på en måte straffes for handlinger de ikke på noen måte har bidratt til. Barn blir for eksempel straffet når de ikke får ha samvær med sine foreldre fordi foreldrene skal sone en dom i fengsel.

Soning med fotlenke gjør det enklere for den domfelte å opprettholde kontakt med familie og venner fordi han er til stede i livene deres. Den domfelte kan ikke delta på alt familie og venner gjør; han kan for eksempel ikke dra på bowling med barna, eller ta en øl med venner en fredagskveld. Likevel er han til stede i deres daglige liv, noe som har stor betydning.

Når det kommer til domfelte med barn skal det vektlegges hva som er til barnets beste, jfr. retningslinjene side 6. Dette gjelder også ovenfor en domfelt som har begått et lovbrudd som vanligvis medfører at han ikke får sone med fotlenke, og betyr at han kan få innvilget en søknad om fotlenkesoning dersom det er til barnets beste. Dette gjelder også motsatt, dersom det er til barnets beste at fotlenkesoning ikke innvilges, kan en domfelt som vanligvis ville fått innvilget en søknad få avslag. Dette gjelder alle barn i husholdningen, ikke bare den domfeltes egne.

4.6.3 Kontakt med narkotika og kriminelle miljøer

I fengsel kan domfelte komme i kontakt med andre kriminelle, og dette kan ha en negativ påvirkning. I tillegg er narkotika et problem i norske fengsel¹¹⁰. Ved at den domfelte ikke settes i fengsel, eller eventuelt sitter fengslet for en kortere periode, minsker sannsynligheten for at han kommer i kontakt med kriminelle miljøer og narkotiske stoffer som eksisterer i fengslene. Imidlertid kan han ha kontakt med slike miljøer og narkotiske stoffer i sitt eget hjem. Dette har lovgiver tenkt på da loven ble utformet. Det fremkommer av straffegjennomføringsloven § 16 tredje ledd at den domfelte skal unnlate å bruke rusmidler. Kriminalomsorgen kan gjennomføre undersøkelser for å avdekke om den domfelte bruker rusmidler, jfr. straffegjennomføringsloven § 29. I tillegg kan kriminalomsorgen fastsette at det skal være et vilkår for å få sone med fotlenke at den domfelte ikke har kontakt med enkelte personer, jfr. straffegjennomføringsloven § 16 fjerde ledd. På denne måten kan

¹¹⁰ <http://www.nrk.no/ostlandssendingen/mer-narko-i-fengsler-1.7885868>

kriminalomsorgen bestemme at en som ønsker å sone med fotlenke må avstå fra å bruke rusmidler og holde seg unna miljøer som kan ha negativ innvirkning.

4.6.4 Hensynet til den domfeltes psyke

Mange av de potensielle skadevirkningene et fengselsopphold kan ha på en domfelt dreier seg om den psykiske påkjenningen det kan være å sitte innesperret på en anstalt¹¹¹. Disse psykiske problemene kan for eksempel være; ensomhet, risiko for selvmordstanker og en risiko for psykiske lidelser¹¹². Mennesker er ikke skapt for å sitte innesperret. Det vil være en psykisk påkjenning for alle å sitte fengslet fordi friheten begrenses så sterkt.

Det er meningen at straff skal føles som et onde, jfr. Andenæs' definisjon av straff (se oppgavens punkt 2). Likevel er det et av formålene med straff at en forsøker å rehabilitere den domfelte, og den domfelte skal sikres tilfredsstillende forhold. Dersom den domfelte får psykiske problemer eller selvmordstanker er det vanskelig å se at kravet om tilfredsstillende forhold er oppfylt.

Det er mange sidevirkninger av fotlenkesoning som medfører et positivt utslag på domfeltes psyke. Blant dem er det at de kommer seg videre i livet. Livet er ikke lengre satt på vent, de får lagt saken bak seg, og blitt ferdig med straffen. Det kan føles som en lettelse for mange.

I tillegg er det mange ringvirkninger av at en domfelt får sone hjemme. Muligheten for å beholde inntekt åpner for at den domfelte lettere kan betjene lån. Videre slipper den domfelte en høy terskel for gjeninnføring i samfunnet, de har allerede vært en del av samfunnet en periode. Dette kan fjerne en del unødige bekymringer fra den domfeltes liv.

Det kan være en del skadevirkninger ved å sone med fotlenke også. For noen domfelte opplevdes det som ensomt å sone med fotlenke. I KRUS rapport 2 fikk 400 domfelte spørsmål om hvordan det hadde vært å sone med fotlenke. En av dem svarte det følgende: «*Det har vært veldig vanskelig da jeg har vært for det meste alene - ENSOMHET.*»¹¹³. Spesielt for de som ikke har en familie de bor sammen med kan det oppfattes som ensomt å sone hjemme. Den andre KRUS rapporten viser at hele 43% av fotlenkesonerne var enslige¹¹⁴, det er derfor mange som kan få det ensomt under gjennomføringen av soningen.

¹¹¹ Se fullstendig liste i Stortingsmelding nr. 37. Del 7.5.1 Straffegjennomføring i fengsel side 80-81.

¹¹² Stortingsmelding nr. 37. Del 7.5.1 Straffegjennomføring i fengsel, side 80-81.

¹¹³ KRUS rapport 2 side 92

¹¹⁴ KRUS rapport 2 side 79

Som drøftelsen over viser kan mange av skadevirkningene av fengselsopphold minskes eller elimineres helt ved at domfelte soner hjemme i stedet for på anstalt. Det må tolkes som at de innsatte får mer tilfredsstillende forhold ved å sone hjemme enn i fengsel. Dette betyr selvfølgelig ikke at alle bør få sone med fotlenke. Straff skal være et onde og det skal føles som et onde. Ondet skal likevel ikke være en unødvendig lidelse, og det kan argumenteres for at straffen påfører unødvendig lidelse dersom de innsatte får alvorlige skadevirkninger av opphold i fengsel. Hvis flere domfelte soner med fotlenke vil det potensielt være færre som får skadevirkninger av fengselsopphold.

I tillegg til de hensynene som ramses opp i formålsparagrafen til straffegjennomføringsloven er det noen øvrige hensyn jeg anser det som viktig å drøfte. Disse hensynene vil bli behandlet nedenfor.

4.7 Øvrige hensyn

4.7.1 Undergraving av domstolens legitimitet?

Det er domstolene i Norge som avgjør hvilken straff en person skal få når vilkårene er oppfylte. Når domstolene velger å pålegge fengsel som straff er det fordi de har vurdert alle utmålingshensynene, og kommet frem til at hensynene er best ivaretatt ved at personen holdes innelåst. Dersom fotlenkesoning tilbys domfelte som har fått en ubetinget fengselsstraff kan det fremstå som en undergraving av domstolens virksomhet at kriminalomsorgen likevel lar den domfelte få sone hjemme. Domstolene har allerede mange alternativer til soning i fengsel, og dersom de anså en annen straffereaksjon som tilstrekkelig kunne de idømte en annen reaksjon. En av de andre reaksjonene er samfunnsstraff, som kan idømmes i stedet for fengsel, jfr. straffeloven § 28.

Avgjørelsesmyndigheten på spørsmål om fotlenkesoning kan legges til domstolene. På den måten vil domstolenes legitimitet ikke bli undergravd, og forutberegneligheten rundt straffegjennomføringsmåten vil bli styrket. Det vil imidlertid kreve en høyere bruk av ressurser enn dagens ordning. Dette fordi det som nå kan avgjøres av kriminalomsorgen alene må involvere flere instanser.

I tillegg er ikke retten til stede i fengselet og ser utviklingen til den enkelte domfelte. Spesielt viktig er dette overfor de domfelte som er delgjennomførere, og fullfører en lengre straff med fotlenke. Det er et vilkår for å få sone med fotlenke at den domfelte har en positiv utvikling, jfr. straffegjennomføringsloven § 16, og dette kan domstolene vanskelig holde en oversikt

over. For å få innsikt i dette vil ansatte i fengselet måtte forklare seg for retten, noe som igjen medfører en høyere ressursbruk.

4.7.2 Sosial forskjellsbehandling?

Med sosial forskjellsbehandling menes her særbehandling av mennesker på grunn av deres sosiale status.

For å kunne sone med fotlenke må den domfelte ha en egnet bolig. Boligstandarden til de domfelte kan variere veldig, og dette vil ha betydning for om straffen faktisk føles som et onde. Det vil være stor forskjell på hvordan straffes føles for en domfelt som bor i en luksurvilla kontra en som bor i en hybelleilighet på 20 kvadratmeter. Dette kan anses som en særbehandling av de mer ressurssterke domfelte. I fengsel derimot skal alle behandles likt, de bor på like rom under like forhold.

Det er i tillegg ikke alle domfelte som har en egnet bolig, hvilket medfører at de automatisk vil være avskåret fra å få sone med fotlenke. Dette kan anses som en form for sosial forskjellsbehandling.

Da straffegjennomføring med elektronisk kontroll var ute til høring hadde riksadvokaten innvendinger mot fotlenkesoning nettopp på grunn av at han fryktet sosial forskjellsbehandling. Som svar på riksadvokatens innvendinger sa justisdepartementet det følgende: «*Departementet vil derfor legge til rette for at ordningen også kan tilbys ressursvake grupper i samfunnet. Blant annet kan botrening for å oppøve innsattes boevne være et viktig tiltak.*»¹¹⁵. Det fremkommer ikke på hvilken måte departementet mener at dette løser problemet, eller på hvilken måte denne botreningen skulle blitt gjennomført. Botrening er hjelp til personer som ikke klarer det praktiske rundt det å ha egen bolig. Det er sjeldent her problemet ligger for de som er boligløse i Norge. Problemet ligger snarere innenfor økonomi og rusproblematikk.

Før fotlenkesoning ble innført ble boligproblematikken drøftet flere ganger, blant annet i Innstilling S. nr. 6 (1998-1999)¹¹⁶. Her kom justisdepartementet frem til at Kriminalomsorgen kunne «*ha som oppgave å bistå domfelte med å skaffe et egnet soningssted.*»¹¹⁷. At kriminalomsorgen skal ha som oppgave å bistå den domfelte i å finne egnet bolig fremkommer ikke i straffegjennomføringsloven. Jeg mener at det er kritikkverdig at de

¹¹⁵ Ot. Prp. Nr. 31 kap. 6 side 52

¹¹⁶ Innst. 6, side 19.

¹¹⁷ Innst. 6, side 19.

domfelte uten egnet bolig nærmest har blitt glemte. Et tett samarbeid mellom kommunene og kriminalomsorgen kan løse dette problemet. Kommunen kan stille midlertidige boliger til disposisjon for personer som skal sone med fotlenke, men som ikke har egen bolig.

4.7.3 Økonomi

Bruk av ressurser vil alltid være et relevant hensyn. Hvor stor betydning dette hensynet skal ha avhenger av alternativene til og resultatene av soning med elektronisk kontroll.

Alternativet til fotlenkesoning er at de domfelte forblir i fengsel (eventuelt settes inn dersom de har korte dommer). Det fremkommer av Rask reaksjon at årlige driftsutgifter for fengselsplasser med lavt sikkerhetsnivå i Norge er på cirka 0,4 millioner kroner og kostnadene for plasser med høyt sikkerhetsnivå er ca. 0.5 millioner kroner¹¹⁸. Videre står det følgende om kostnadene ved fotlenkesoning: «Med en gjennomsnittlig kostnad på 0,3 mill. kr. pr. plass per år, vil kostnadene ligge noe under prisen pr. plass i et fengsel med lavere sikkerhetsnivå.»¹¹⁹. I Norge kreves det altså lavere ressurser å ha domfelte underlagt elektronisk kontroll enn i fengsel på åpen soning. En utvidelse av ordningen kan derfor medføre besparelser for staten.

En annen sak er at fotlenkesoning kan igangsettes når som helst, det avhenger bare av om det er elektronisk utstyr tilgjengelig og om overvåkningsentralen har kapasitet. Dersom vedkommende derimot skal sone i fengsel må det være tilgjengelig plass i et fengsel. Det er mangel på fengselsplasser i Norge, hvilket resulterer i at nye fengsel må bygges for å imøtekomme det stadig økende behovet. Dette vil kreve en vesentlig ressursbruk, og byggingen av fengslene vil ta tid. Innkjøp av nye fotlenker krever derimot ikke en vesentlig ressursbruk, og innkjøp av overvåkningslenker kan gjennomføres kjapt.

Det kan også diskuteres om et av resultatene av fotlenkesoning; nedgangen i tilbakefall, kan medføre besparelser. Kriminalitet krever hvert år ressurser, både i form av skadevirkninger og i form av etterforskningstimer hos politiet. En nedgang i tilbakefall er ikke ensbetydende med en nedgang i kriminalitet. Det kan være en oppgang i kriminaliteten generelt, som medfører at tallene utjevnes. Likevel er det grunn til å anta at nedgangen i tilbakefall også vil medføre besparelser.

Hvor store besparelsene som nevnes ovenfor kan være må eventuelt utredes, og vil derfor ikke bli behandlet nærmere.

¹¹⁸ Rask reaksjon side 213.

¹¹⁹ Rask reaksjon side 213.

5 Avsluttende bemerkninger

Det er relativt mange vilkår og forutsetninger som må være oppfylt for at en domfelt skal få innvilget en søknad om å sone med fotlenke. Det er naturlig at det er mange krav som må være oppfylt siden det er et alternativ til fengsel. Det må være en form for sikkerhetsventil som gjør at domfelte som bør være i fengsel forblir der de er. Kriminalomsorgen kan sette egne vilkår ovenfor enkelte domfelte dersom de anser det som nødvendig, og kan på denne måten legge opp soningen for den enkelte domfelte på en slik måte at mulighetene for rehabilitering blir store.

Ordningen med fotlenkesoning kan utvides, og det kan gjøres på mange forskjellige måter. Den mest praktiske utvidelsen er nok utvidelsen av tidsvilkåret, da dette mest sannsynlig vil frigi flest fengselsplasser.

Dagens situasjon med soningskø er uholdbar, både overfor de domfelte, men også overfor samfunnet som helhet. Jeg anser det som en dårlig løsning å sende domfelte til et annet land for å sone der. Vi har et ansvar overfor alle menneskene som oppholder seg i landet, også de som soner. Så lenge det er sikkerhetsmessig forsvarlig er det bedre å ha flere hjemme på soning, enn å sende personer ut av landet.

Slik jeg ser det er den lave tilbakefallsprosenten et signal om at denne soningsformen fungerer meget bra. Lav tilbakefallsprosent kombinert med en klar bedring i soningsforholdene gjør at jeg mener at tiden er inne for å la flere sone med fotlenke.

Det trengs ikke store endringer for å gjennomføre en utvidelse. To av utvidelsene vil medføre en lovendring, men endringen er ikke stor. I straffegjennomføringsloven § 16 annet ledd kan vilkåret om 4 måneder settes til 6. Videre kan særstillingen til mindreårige endres fra 18 til 23 (eller 25). Endringene i bruk av teknologi kan utføres uten lovendring.

6 Kildeliste

6.1 Lover

- Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de mai 1814 (Grunnloven)
- Almindelig borgerlig straffelov 22. mai 1902 nr. 10.
- Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett.
- Lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre.
- Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker(straffeprosessloven).
- Lov 18. mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven).
- Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff.
- Lov 29. juni 2007 nr. 83 om endringer i straffegjennomføringsloven.
- Lov 20. januar 2012 nr. 6 om endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, konfliktrådsloven m.fl. (barn og straff).

6.2 Forskrifter

- Forskrift til lov om straffegjennomføring 22. februar 2002 nr. 183 (FOR-2002-02-22-183)

6.3 Konvensjoner

- FNs konvensjon om barnets rettigheter, vedtatt av De forente nasjoner 20. november 1989.

6.4 Andre lands lover

- Lagen(1994:451) om intensivovervakning med elektronisk kontroll

6.5 Forarbeider

- NOU 1988:37. Ny fengselslov.
- Stortingsmelding nr. 27 (1997-1998), Om kriminalomsorgen.
- Innst. S. nr. 6 (1998-1999) Innstilling fra justiskomiteen om kriminalomsorgen og om forslag fra stortingsrepresentantene Jan Johnsen, Annelise Høegh og Ivar Kristiansen om redusert bruk av varetektsfengsling i Norge.
- Ot. Prp. Nr. 5 (2000-2001) Om lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven).
- Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) Om lov om straff.
- Rask reaksjon – tiltak mot soningskø og for bedre innhold i soningen, høringsnotat 2006.
- Ot.prp. nr. 31 (2006-2007) Om lov om endringer i straffegjennomføringsloven mv. (tiltak for å avvikle soningskøen og bedre innholdet i soningen mv.).
- St.meld. nr. 37 (2007-2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn.
- Prop.135 L (2010-2011) Endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, konfliktrådsloven m.fl. (barn og straff).
- Prop. 71 L (2012-2013) Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak). Endringer i straffeprosessloven mv. (elektronisk kontroll som varetektssurrogat mv.).

6.6 Rettspraksis

- RT 1977 side 1207
- LF-2014-91447
- TSTRO-2014-22924
- LF-2006-156711

6.7 Retningslinjer

- Retningslinjer for straffegjennomføring med elektronisk kontroll, fastsatt av kriminalomsorgens sentrale forvaltning 4. mars 2009.
<http://www.kriminalomsorgen.no/retningslinjer-til-straffegjennomfoering-med-elektronisk-kontroll.4574933-127066.html>.

6.8 Bøker og artikler

- Andenæs, Johs., *Alminnelig strafferett*, 5. utgave ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn, 2004.
- Andenæs, Johs., *Straff, almenprevensjon og kriminalpolitikk*, artikkelsamling, Universitetsforlaget 1990.
- Bratholm, Anders, *Strafferett og samfunn*, 2. opplag 1987, Universitetsforlaget.
- Eckhoff, Torstein, *Rettskildelære*, 5. utgave ved Jan E. Helgesen (Oslo 2001).
- Eskeland, Ståle, *Strafferett*, 2. utgave, Oslo, 2006.
- Nygaard, Nils, *Rettsgrunnlag og standpunkt*, 2. utgave (Bergen 2004).
- Hauge, Ragnar, *Straffens begrunnelser*, Universitetsforlaget, 1996.
- Rokkan, Tore, *Straffegjennomføring med elektronisk kontroll: Evalueringsrapport 2: Hva er innhold i straffegjennomføring med elektronisk kontroll?* Utgitt av Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS, KRUS rapport 3/2012 (Oslo 2012).
- Rokkan, Tore, *Straffegjennomføring med elektronisk kontroll: Evalueringsrapport 1; Hvem gjennomfører straff med elektronisk kontroll?* Utgitt av Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS, KRUS rapport.

6.9 Statistikk

- Torbjørn Skardhamars rapport straffegjennomføring med elektronisk kontroll i Norge, konsekvenser for straffedes sysselsetting, 14/2013.

6.10 Internettkilder

- http://www.dagbladet.no/2014/08/06/sport/ski/petter_northug/langrenn/3464198/
- http://www.aftenposten.no/100Sport/langrenn/Dette-kan-bli-Northugs-fengsel-467034_1.snd
- <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/pressemeldinger/2014/Samtaler-om-leie-av-fengselsplasser-i-Nederland.html?id=767049>
- <http://www.johnhoward.ab.ca/pub/A3.htm>
- <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/234460.pdf>
- <http://www.tb.no/nyheter/slapp-ut-etter-seks-ar-forgrep-seg-pa-to-jenter-samme-dag-1.8330795>
- http://www.regjeringen.no/pages/38088895/CCPR_list_of_issues.pdf
- <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/aalesund-drapet/drapssiktet-hadde-ikke-faatt-dato-for-soning-av-straffen/a/10143302/>
- <http://www.nrk.no/ostlandssendingen/mer-narko-i-fengsler-1.7885868>
- <http://www.nrk.no/norge/ap-vil-ha-svar-fra-anundsen-om-fengselsplasser-i-nederland-1.12070610>
- <http://www.nrk.no/norge/ap-vil-ha-svar-fra-anundsen-om-fengselsplasser-i-nederland-1.12070610>
- <https://lovdata.no/register/lov>

Vedlegg 1: E- post med antall domfelte i soningskø

Syvertsen Atle (KDI) <Atle.Syvertsen@kriminalomsorg.no>

13.
okt.

til meg

Hei -

Viser til din henvendelse. Pr. i dag er det en soningskø på 1267 dommer for soning av ubetinget fengselsstraff.

Med hilsen

Atle Syvertsen

Atle Syvertsen
Seniorrådgiver
Kommunikasjonsstaben
Kriminalomsorgsdirektoratet
PB 694,4305 Sandnes
Direktepost: PB 344, 2001 Lillestrøm
Tlf/mob: 9050 3572

Vedlegg 2: E- post og faktaark om straffegjennomføring med elektronisk kontroll

Hei -

Viser til din henvendelse.

Vedlagt følger et faktaark om elektronisk kontroll med informasjon om ordningen og endel tall. Tallene for 2014 gjelder for perioden 1. januar - 1. oktober.

Med hilsen

Atle Syvertsen

Oktober, 2014

Økt bruk av varetekt og flere utenlandske innsatte har ført til kapasitetsutfordringer i kriminalomsorgen, med høy kapasitetsutnyttelse i fengslene. Elektronisk kontroll bidrar til å øke kapasiteten og til å bedre innholdet i straffegjennomføringen. Ordningen er et tiltak for å øke kvaliteten i straffegjennomføringen, gjennom å gi domfelte mulighet til å ivareta sine sosiale og økonomiske forpliktelser og dermed bidra til å redusere tilbakefall til ny kriminalitet.

Straffegjennomføring med elektronisk kontroll ble høsten 2008 etablert som en prøveordning i seks fylker med en kapasitet tilvarende 130 plasser. Ordningen har etter hvert blitt utvidet til nye fylker og med økt kapasitet, og fra mai 2014 ble ordningen landsdekkende med en kapasitet på 342 plasser.

I perioden september 2008 til og med juni 2014 har over 15300 domfelte søkt om å få sone fengselsstraffen med elektronisk fotlenke. Over 8300 har allerede gjennomført straffen på denne måten. Av disse har bare 402 blitt overført til fengsel etter brudd på reglene. Dette er en andel på under 5 % og er svært lavt. De fleste tilfellene skyldes inntak av mindre mengder alkohol eller brudd på avtaler med kriminalomsorgen.

Omlag 18 % av alle sakene til enhver tid er delgjennomføringer, det vil si domfelte som blir overført fra fengsel og gjennomfører inntil de siste fire månedene av en lengre straff med elektronisk kontroll.

Tall for straffegjennomføring med elektronisk kontroll for perioden 1.9.2008 – 1.10.2014:

Tall for straffegjennomføring med elektronisk kontroll, hele landet 2008-2014 (pr. 1.10)							
År	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Søknader mottatt	458	1537	1505	1922	2768	3470	3655
Elektronisk kontroll iverksatt	99	784	1001	1064	1487	1888	1983
Overført fengsel pga brudd	5	27	47	56	81	90	96

Målgruppe

Målgruppen for denne straffegjennomføringsformen er domfelte med inntil 4 måneder idømt ubetinget fengselsstraff, eller har inntil 4 måneder gjenstående soningstid til forventet løslatelse. Elektronisk kontroll skal ikke innvilges der det anses utilrådelig, og hovedregelen er at domfelte dømt for vold- eller seksuallovbrudd ikke skal innvilges slik soning. Domfelte gis mulighet for å etablere eller opprettholde sine økonomiske og sosiale forpliktelser, gjennom å gå på jobb eller være i utdanning og ha samvær med familie og barn. Dersom det er medlemmer i husstanden over 18 år må disse samtykke til at domfelte kan gjennomføre straffen i hjemmet med elektronisk kontroll.

For unge under 18 år har kriminalomsorgen en vurderingsplikt for elektronisk kontroll. Overføring til elektronisk kontroll kan innvilges uavhengig av straffens lengde, hvor lenge det er igjen til forventet løslatelse og type lovbrudd. Hittil har ingen domfelte under 18 år gjennomført straff med elektronisk kontroll.

Innhold og kontroll

Kriminalomsorgen har det totale ansvar for administrasjon og drift av ordningen. Virksomheten er administrativt underlagt et friomsorgskontor, i nært samarbeid med fengslene. Bemanningen er tverrfaglig med både fengselsfaglig og sosialfaglig kompetanse.

En viktig del av straffegjennomføring med elektronisk kontroll er at den domfelte kan opprettholde arbeid eller skole eller annen aktivisering under straffegjennomføringen. Det er derfor et krav at domfelte skal være aktivisert i et på forhånd avtalt antall timer per uke, som hovedregel minimum 20 og maksimum 45 timer. Dette kan innebære arbeid, skolegang, studier, behandling, kursvirksomhet og lignende. I tillegg til denne aktiviseringen er domfelte pålagt å møte jevnlig for kriminalomsorgen for å sikre en tett, faglig oppfølging. Møtene kan bestå i deltakelse i faglig virksomhet, individuelle samtaler eller andre hensiktsmessige tiltak.

Domfelte kan innvilges inntil 5 timers permisjon pr. uke, og inntil ett døgns ordinær permisjon pr. måned dersom vilkårene for permisjon er oppfylt.

Den som gjennomfører straff med elektronisk kontroll, fullbyrder ubetinget fengselsstraff, og det er etablert et kontrollregime som ivaretar nettopp dette. Kontrollen er så omfattende at uregelmessigheter blir oppdaget og nødvendige restriktive beslutninger treffes døgnet rundt, alle dager i uken. Brudd på gjennomføringen håndteres effektivt, om nødvendig ved umiddelbar innsettelse i fengsel. Det er et totalforbud mot inntak av rusmidler i enhver form.

I tillegg til det elektroniske utstyret blir kontrollen med domfelte bli utført gjennom uanmeldte kontrollbesøk i hjemmet og på sted for sysselsetting, urin- og utåndingsprøver og de obligatoriske oppmøtene for kriminalomsorgen.

Evaluering

Ordningen med elektronisk kontroll har blitt evaluert. Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) har levert fem devalueringssrapporter med et organisasjonsmessig fokus, for å kvalitetssikre driften underveis. I tillegg har KRUS levert to større hovedevalueringer om brukerperspektivet som ble publisert i første halvår av 2012. Disse ligger tilgjengelig på nettsiden krus.no.

Det er gjennomført en tilbakefallsundersøkelse fra 2009 som viser at kun 7,5 % av de som har gjennomført elektronisk kontroll blir domfelt for ny kriminalitet innen to år. Gjennomsnittet i kriminalomsorgen er på litt over 20 prosent.

En rapport fra Statistisk sentralbyrå i april 2013 viser at domfelte som gjennomfører straff med elektronisk kontroll opplever svært liten eller ingen endring i sysselsetting, de avbryter ikke utdanning og kun svært få mottar mer økonomisk sosialhjelp. Rapporten er tilgjengelig på ssb.no.

Internasjonal praksis

Svært mange land både i og utenfor Europa bruker i dag elektronisk kontroll som et ledd i strafferettspleien. Dette kan være som straffegjennomføringsform, selvstendig straffereaksjon, ved permisjon og frigang, som varetektssurrogat, i åpne fengsler og som omvendt voldsalarm.

Blant annet kan Sverige og Danmark vise til gode erfaringer med elektronisk kontroll som straffegjennomføringsform gjennom mange år og evalueringer som viser svært gode resultater, også når det gjelder å redusere risikoen for tilbakefall til ny kriminalitet.

For øvrig varierer løsningene i både innhold, målgruppe og valg av teknologi. De nordiske landene har en forholdsvis lik tilnærming til denne straffegjennomføringsformen, som i stor grad skiller seg fra enkelte andre land i Europa. "Den skandinaviske modellen" med elektronisk kontroll innebærer en tett faglig oppfølging og kontroll av domfelte, og har høstet gode erfaringer og internasjonal anerkjennelse.